

Vluchtelingen in het hoger onderwijs

Foto: Venus Veldhoen

Brenda Teunissen, 2016

In opdracht van de Inspectie van het Onderwijs

Inspectie van het Onderwijs
*Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap*

Inhoud

Vluchtelingen in het hoger onderwijs, 2016

Kwantitatieve gegevens

Schakeljaar	3
Instroom in het hoger onderwijs	6
Instroom in het ho gekoppeld aan asielinstroom	8
Instroom mbo	10
Rendement van vluchtelingen in het hoger onderwijs	11
Kenmerken UAF-studenten	18
Na de studie	23

Kwalitatieve gegevens

Knelpunten en initiatieven	24
Europa	28
Perspectief van vluchtelingstudenten	28
ISK en doorstroom naar hoger onderwijs	29

Conclusies

Bijlage 1:	Overzicht schakeljaren
Bijlage 2:	Overzicht redenen einde studie UAF
Bijlage 3:	Omschrijving algemene problematiek rond DUO/inburgeringstrajecten
Bijlage 4:	Overzicht 'good practices'
Bijlage 5:	Selectie van initiatieven van Europese onderwijsinstellingen
Bijlage 6:	Voorbeelden van ondersteuning – response survey
Bijlage 7:	Bronvermelding

Vluchtelingen in het hoger onderwijs, 2016

De wetenschappelijke raad voor het overheidsbeleid (WRR) komt tot de conclusie dat de integratie van vluchtelingen de afgelopen 10 jaar grotendeels heeft gefaald¹. Deze conclusie is voornamelijk gebaseerd op de geringe arbeidsparticipatie van vluchtelingen in vergelijking met autochtonen en niet-westerse migranten. De WRR spreekt van een lange en onvolledige inhaalrace waarin de asielprocedure, het leren van de Nederlandse taal, de psychische gezondheid, leeftijd en drukte rond het inburgeren en het verwerven van een plek in de samenleving een grote rol speelt. De WRR benoemt ook de rol van de opleiding en de plaats waar de opleiding is voltooid als een belangrijke factor. “Een voltooide opleiding in het land van ‘herkomst’ biedt minder arbeidsmarktkansen dan een opleiding in Nederland. Dat komt mede doordat diploma’s uit bepaalde herkomstlanden niet worden erkend. Het volgen van een opleiding in Nederland kost tijd en kan de eerste periode bijdragen aan de geringe arbeidsparticipatie. Nederlandse opleidingen dragen evenwel sterk bij aan de participatie kansen van vluchtelingengroepen”.

Hoe vergaat het vluchtelingen die een Nederlands diploma willen verwerven? Middels een kwantitatieve en kwalitatieve analyse van vluchtelingen in het hoger onderwijs, hopen we hier meer inzicht in te krijgen.

Kwantitatieve gegevens

Vluchtelingen in het hoger onderwijs zijn niet te identificeren omdat onderwijsinstellingen vluchtelingenschap niet registreren.

De kwantitatieve analyse heeft betrekking op een databestand van Stichting voor Vluchtelingstudenten UAF en betreft alle UAF-studenten die in de periode 1-06-2005 tot 1-10-2015 gestart zijn met een studie in het hoger onderwijs en/of mbo 3 en 4.

Schakeljaar

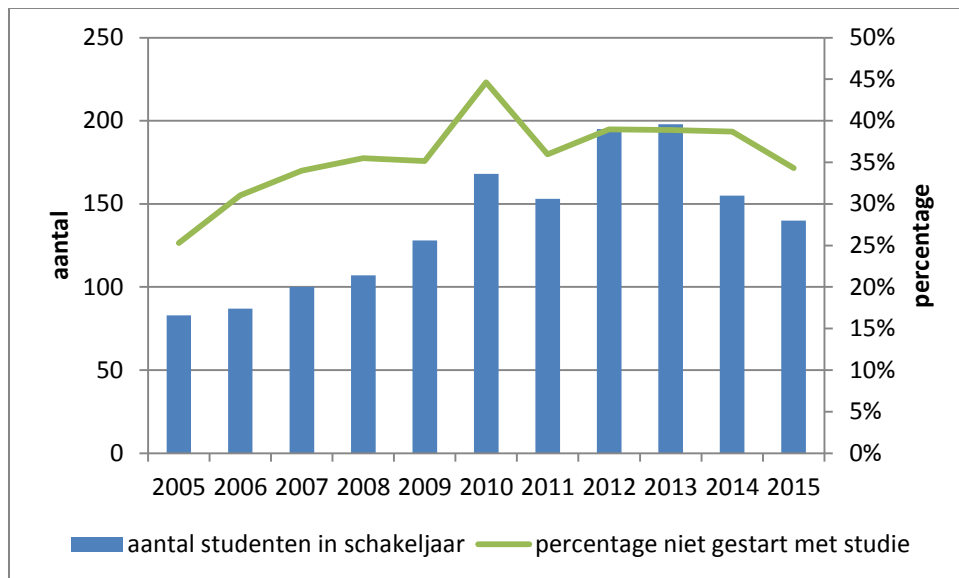
Een schakeljaar is een voorbereiding voor studenten met een buitenlandse vooropleiding op een studie in Nederland. In een schakeljaar leren de deelnemers de Nederlandse taal, werken zij aan deficiënties, ontwikkelen zij studievaardigheden die passen bij de Nederlandse onderwijscultuur. Het schakeljaar bereidt buitenlandse studenten voor op een studie in Nederland en zorgt voor een goede aansluiting op de toelatingseisen van de gekozen opleiding.

In 2015 kent Nederland negen schakeljaren. Sommigen zijn gelieerd aan een hbo of wo instelling, anderen aan een ROC. Elk schakeljaar kent een eigen structuur, toelatingsprocedure, curriculum, financiering. In 2016 zijn drie nieuwe schakeljaren gestart en nog enkelen zijn in ontwikkeling. In bijlage 1 is een overzicht van de schakeljaren en hun belangrijkste kenmerken opgenomen.

¹ Engbersen (WRR), Godfried, Jaco Dagevos (SCP), Roel Jennissen (WODC), Linda Bakker (SCP/EUR) en Arjen Leerkes (WODC) m.m.v. Jeanine Klaver en Arend Odé (Regioplan) (2015). *Geen tijd verliezen: van opvang naar integratie van asielmigranten*, WRR-Policy Brief 4.

In de periode 2005 – 2015 zijn 1514 unieke vluchtelingstudenten gestart met een schakeljaar. Van deze schakeljaarstudenten is 61% na het volgen van een schakeljaar met een studie gestart. Daarnaast is 2% na het volgen van het schakeljaar nog verder aan het voorbereiden op het starten van een studie.

Figuur 1: instroom van schakeljaarstudenten per kalenderjaar²

Bron: UAF

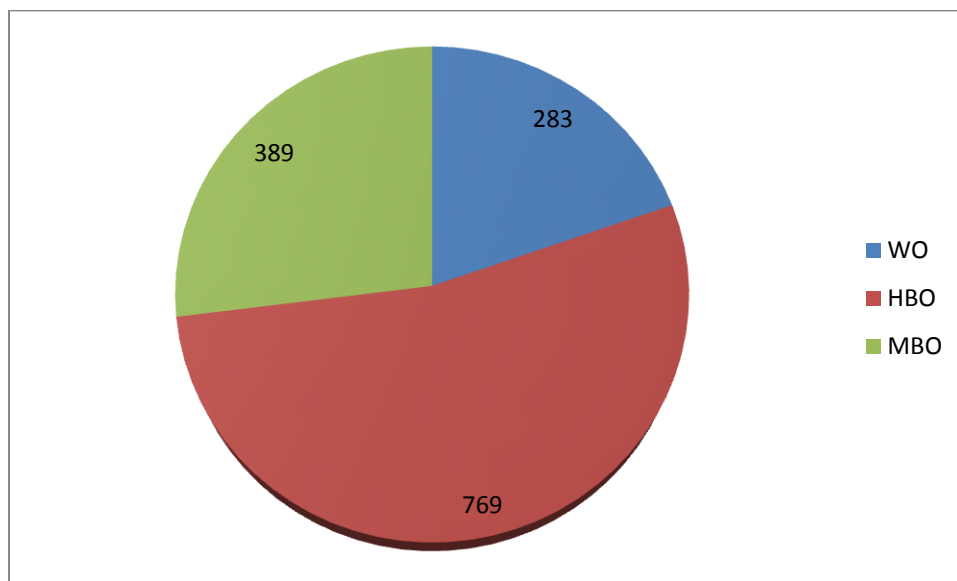
Wat opvalt is dat er tot 2013 een stijgende lijn is waar te nemen in het aantal schakeljaarstudenten. Daarna heeft een daling ingezet. Het percentage van schakeljaarstudenten dat niet start met een studie is gemiddeld 39%. Dit percentage is door de jaren heen gestegen maar lijkt de laatste jaren stabiel³.

De schakeljaarstudenten die na het afronden van een schakeljaar met een studie zijn gestart, zijn ingestroomd in de volgende opleidingsniveaus.

² De verschillende schakeljaren kennen veel verschillende instroommomenten. Het is daarom lastig de grenzen van een cohort te bepalen. Daarom kies ik ervoor hier naar kalenderjaren te kijken.

³ In de tabel is voor kalenderjaar 2015 gecorrigeerd omdat daar nog 30 schakeljaarstudenten aan het voorbereiden zijn op een studie. Die heb ik niet meegeteld omdat er anders een hoog percentage niet gestart met studie ontstaat terwijl deze 30 studenten alsnog met een studie kunnen starten. Het percentage van 34% is wellicht aan de lage kant als blijkt dat een aantal van deze voorbereiders toch niet start met een studie.

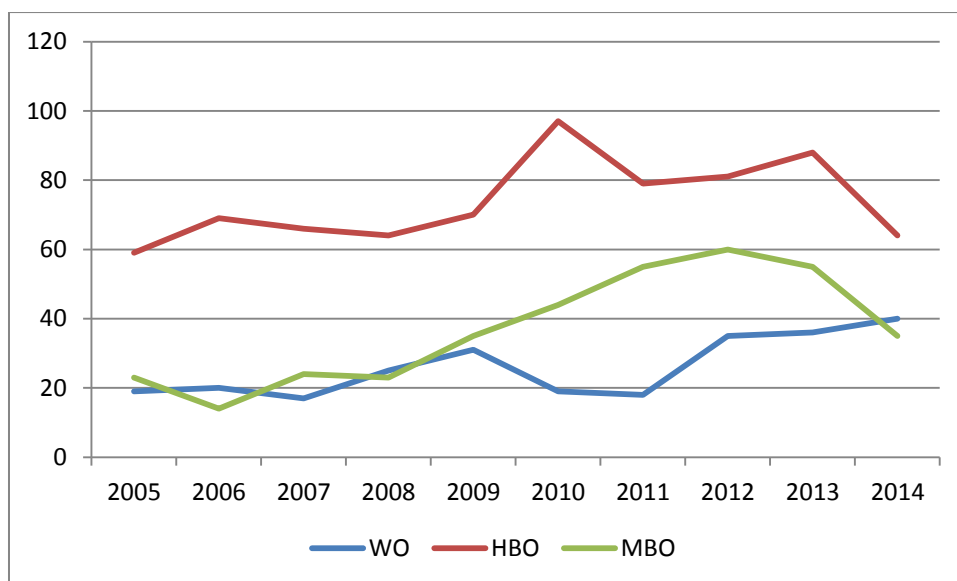
Figuur 2: Onderwijsniveaus na het volgen van een schakeljaar

Bron: UAF

De meeste schakeljaarstudenten starten dus met een hbo studie. Het aantal hbo starters is tot 2010 gegroeid en daarna afgenomen.

Figuur 3: Onderwijsniveau na het volgen van een schakeljaar, 2005-2014⁴

Bron: UAF

De toename van het mbo is opvallend. Het volgen van een schakeljaar wordt door het UAF in principe ingezet ter voorbereiding op een studie in het hoger onderwijs. Na onderzoek blijkt dat niet alle schakeljaren hun onderwijsprogramma exclusief zien als voorbereiding op hbo of wo. Bij sommige trajecten wordt expliciet gestuurd op start met een mbo studie⁵. De afname van de mbo

⁴ Ik heb in deze figuur jaar 2015 niet meegenomen omdat veel schakeljaarstudenten uit 2015 nog bezig zijn met hun voorbereiding, nog niet zijn gestart met een studie.

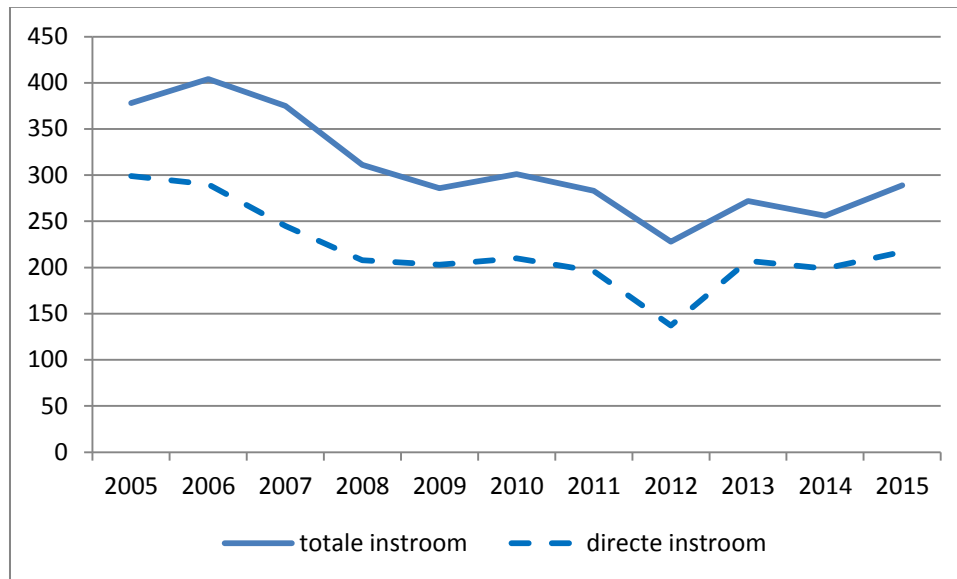
⁵ UAF (2103). *Schakeljaren onderzoek*.

instroom na 2012 heeft naar alle waarschijnlijkheid te maken met een interne beleidsverandering van het UAF⁶.

Instroom in het hoger onderwijs

In de periode 2005-2015 zijn 2631 unieke vluchtelingen ingestroomd in 3383 studies in het hoger onderwijs. De instroom is na 2006 afgenomen en neemt sinds 2012 weer toe.

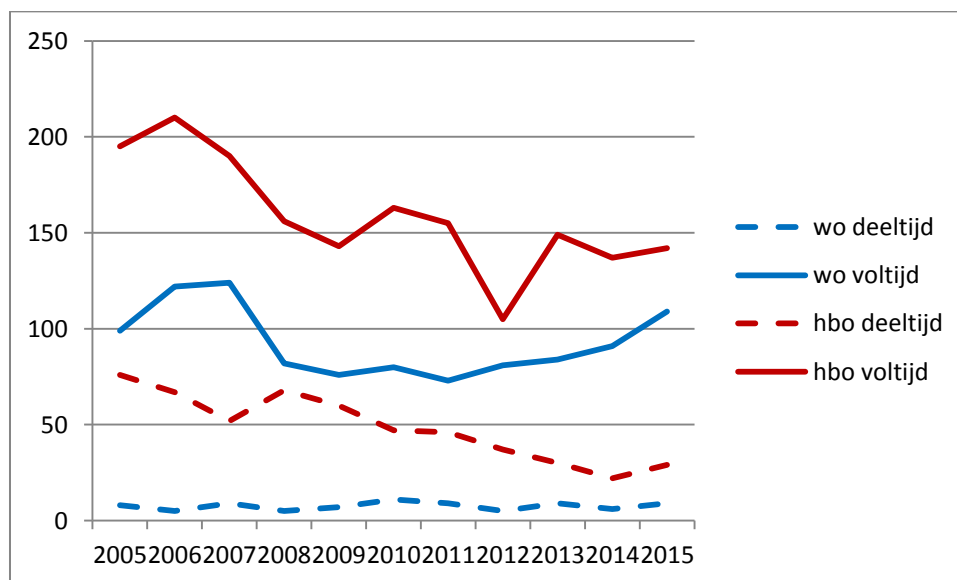
Figuur 4: Totale en directe instroom in hbo en wo

Bron: UAF

Deze instroom is als volgt verdeeld over hbo/wo, voltijd/deeltijd en bachelor/master:

Figuur 5: Totale instroom in hbo en wo, verdeling van voltijd en deeltijd

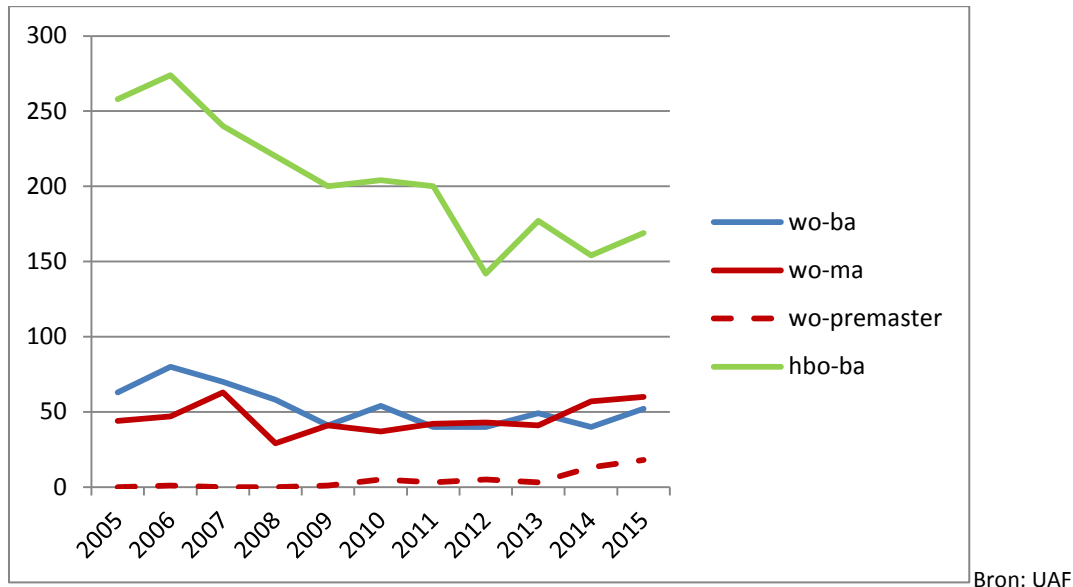

Bron: UAF

⁶ Het UAF heeft in meerjarenbeleidsplan 2013-2016 vastgelegd dat het mbo aandeel niet boven de 25% mag liggen. Het UAF stuurt daarom sindsdien sterker op het volgen van een studie in het hoger onderwijs en stopt eerder met het begeleiden van mbo studenten.

De dalende lijn van de totale instroom is goed terug te zien in de daling van de hbo instroom. De dalende hbo instroom geldt zowel voor het voltijd als deeltijd onderwijs. De daling lijkt wel gestopt en in 2015 is de instroom voltijd en deeltijd weer iets gestegen. Wo deeltijd betreft een lage maar stabiele instroom. De wo voltijd instroom is sinds 2011 aan het stijgen en deze stijging lijkt toe te nemen.

Figuur 6: Totale instroom in hbo en wo, verdeling van bachelor en master⁷

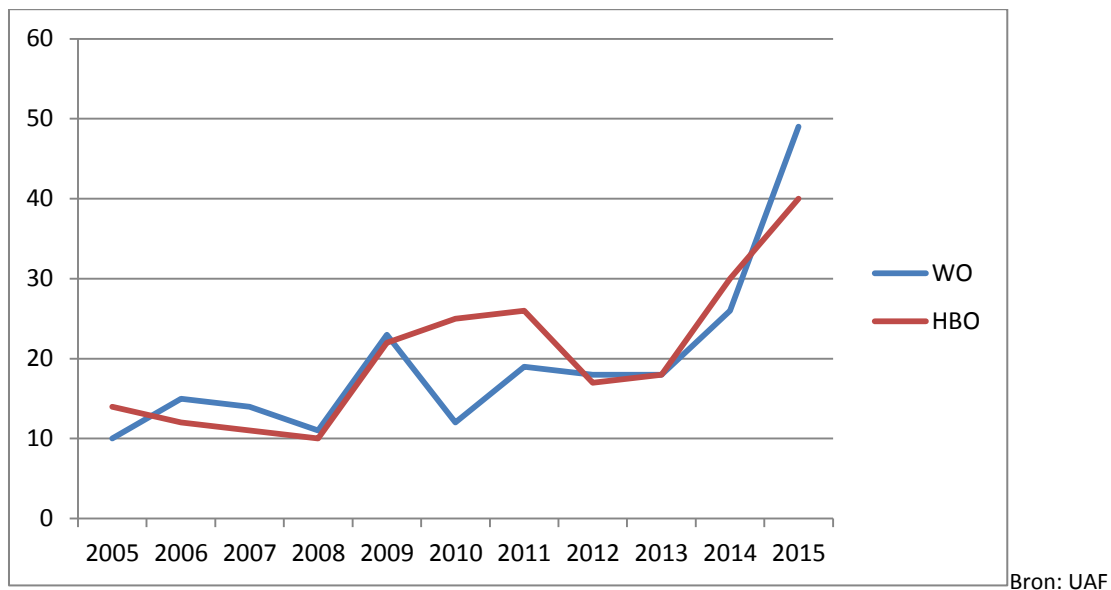

Ook hier is de dalende lijn hbo-ba zichtbaar, waarbij in 2015 een kleine kentering zichtbaar is. Wo-ba en wo-ma lijken elkaar door de jaren heen aardig in evenwicht te houden waarbij wo-ma sinds 2014 een grotere instroom kent dan wo-ba. De toenemende instroom in wo-premaster sluit aan op deze ontwikkeling.

Voor de instroom in Engelstalige studies, zien we een duidelijke toename. Dit houdt ongetwijfeld verband met de toename van het aantal Engelstalige studies. Daarnaast laat ervaring van het UAF ook zien dat vluchtelingen vaak haast hebben. Hun leven staat door hun vlucht al een tijd stil, zij willen verloren tijd zo snel mogelijk inhalen. Door met een Engelstalige studie te beginnen, kunnen zij vaak eerder aan een studie beginnen omdat zij niet eerst Nederlands hoeven te leren (en vaak al wel Engels beheersen). Het kan wellicht nog interessant zijn onderstaande cijfers te vergelijken met de instroom van alle studenten in het hoger onderwijs. Is daar dezelfde stijgende trend zichtbaar?

⁷ hbo master niet opgenomen wegens het verwaarloosbare aantal.

Figuur 7: Totale instroom in Engelstalig onderwijs⁸

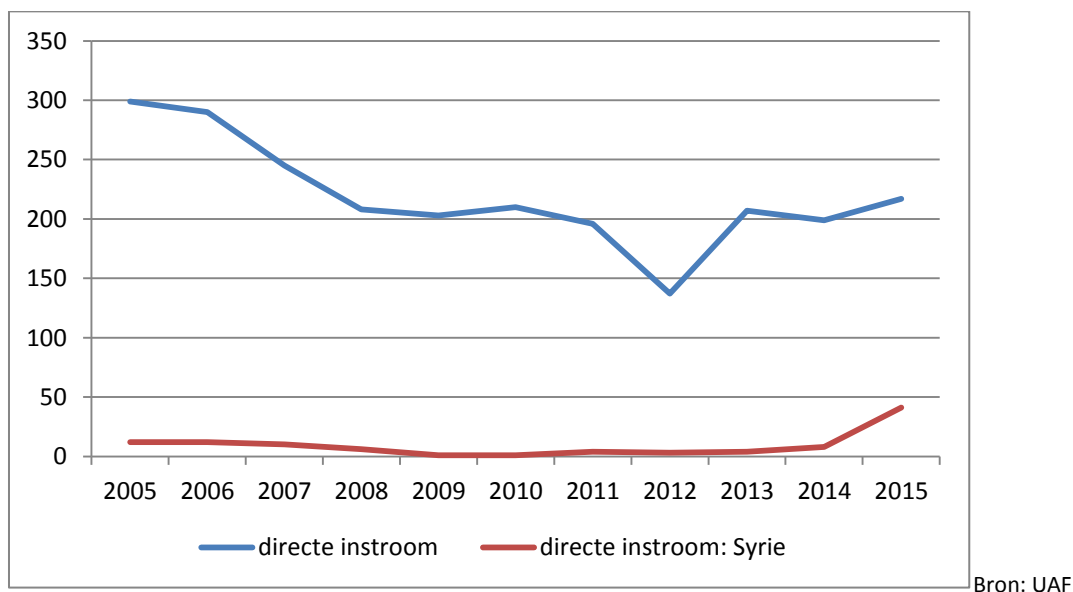

Instroom in het ho gekoppeld aan asielinstroom

De asielinstroom in Nederland is in de periode 2003-2013 globaal 15000 per jaar geweest. In 2014 is dit gestegen naar bijna 30000. In 2015 naar ruim 56000, in 2016 staat de teller in september op ruim 23000⁹. Naar bekend bestaat de toename van het aantal asielaanvragen voor een groot deel uit vluchtelingen afkomstig uit Syrië. Dit is in de instroom cijfers in het hoger onderwijs ook al terug te zien.

8

Figuur 8: Directe instroom in het ho, Syrië

Uit analyse van het UAF blijkt dat in 2010 6% van de asielinstroom uiteindelijk gaat starten met een studie in het hoger onderwijs. Op basis van aannames over het verhoogde aantal hoger opgeleiden

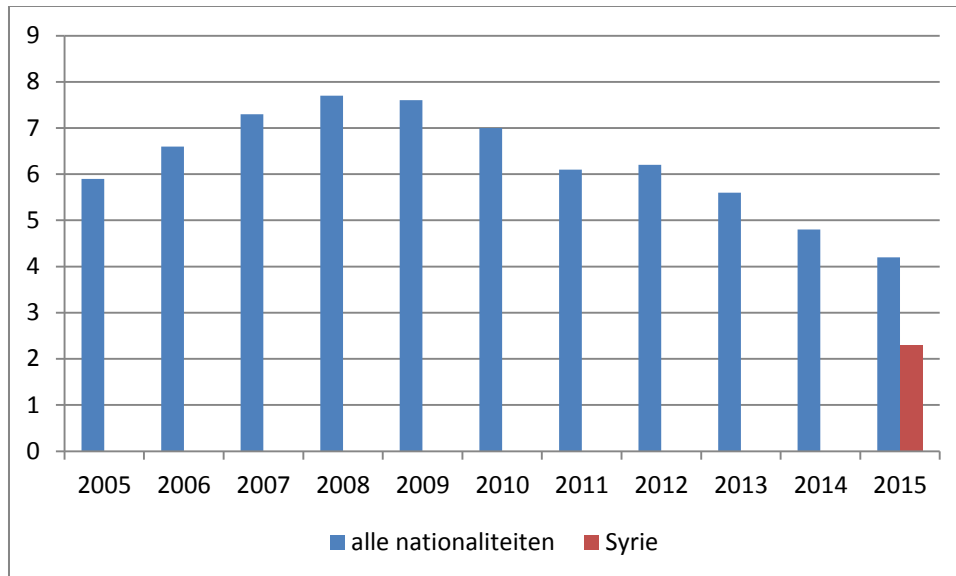
⁸ De wo cijfers betreft bachelor, premaster en master instroom samen.

⁹ Vluchtelingenwerk Nederland (2015). *Vluchtelingen in getallen 2015*.

onder Syrische vluchtelingen en de aanname dat het percentage toegekende verblijfsvergunning onder Syrische vluchtelingen hoger zal zijn, kan dit percentage stijgen naar 15%¹⁰.

Het gemiddeld aantal jaar dat een vluchteling in Nederland is bij aanvang studie is inmiddels gedaald naar 4,2. Voor Syrische vluchtelingen ligt dit in 2015 op 2,3 jaar.

Figuur 9: Gemiddeld aantal jaar in Nederland bij aanvang studie¹¹

Bron: UAF

Als we het gemiddeld aantal jaar in Nederland bij aanvang studie combineren met de cijfers asielinstroom, zien we scenario's voor de te verwachte directe instroom van vluchtelingen in het hoger onderwijs de komende studie jaren. We onderscheiden vier scenario's:

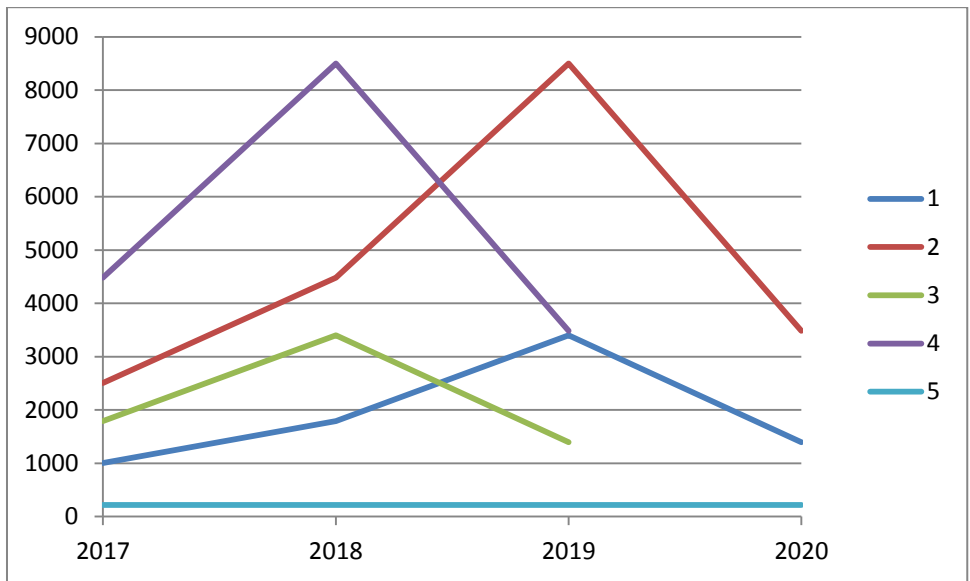
- Scenario 1: het gemiddeld aantal jaar bij aanvang is 4,2 jaar. De instroom in het hoger onderwijs is 6% van de asielinstroom
- Scenario 2: het gemiddeld aantal jaar bij aanvang studie is 4,2 jaar. De instroom in het hoger onderwijs is 15% van de asielinstroom
- Scenario 3: het gemiddeld aantal jaar bij aanvang is 2,3 jaar. De instroom in het hoger onderwijs is 6% van de asielinstroom
- Scenario 4: het gemiddeld aantal jaar bij aanvang studie is 2,3 jaar. De instroom in het hoger onderwijs is 15% van de asielinstroom
- Scenario 5: ter vergelijking is dit de gemiddelde directe instroom in het hoger onderwijs 2005-2015, UAF studenten¹²

¹⁰ UAF (2015). *Aantal vluchtelingen in het hoger onderwijs*.

¹¹ Cijfers betreffen directe instroom in het hbo en wo. Cijfers van Syrië zijn pas vanaf 2015 meegenomen. Voor 2015 waren de aantallen Syrische instroom in het ho laag.

¹² Een rekenmodel van het UAF laat zien dat ongeveer een derde van alle vluchtelingen via het UAF studeert en dat dit toeneemt met leeftijd. De instroom van 220 in dit figuur betreft UAF studenten en niet de instroom van alle vluchtelingen.

Figuur 10: Scenario's toekomstige instroom in het hoger onderwijs

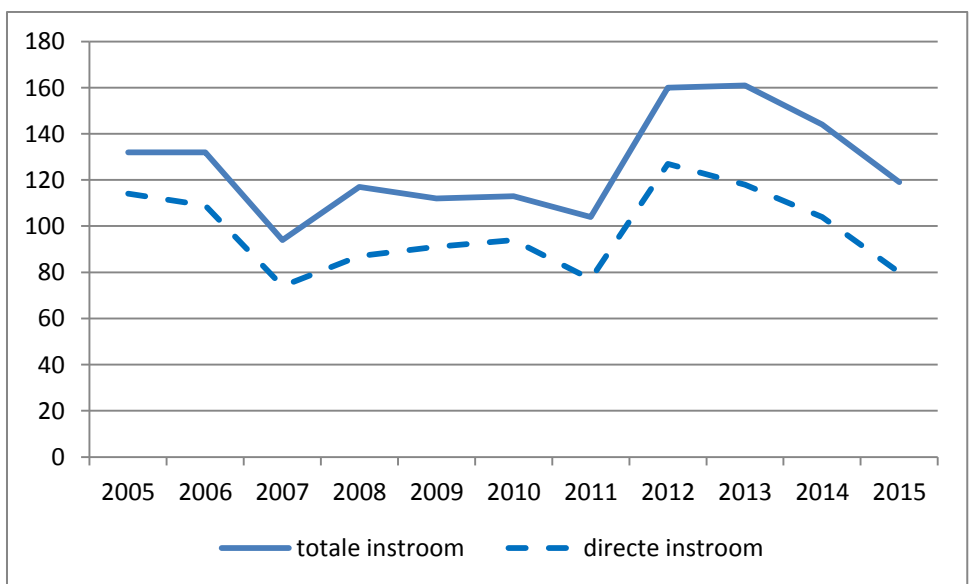
Bron: UAF

Welk scenario werkelijkheid wordt, is hoogst onzeker en hangt van veel factoren af. Dat de instroom in het hoger onderwijs flink zal stijgen ten opzichte van afgelopen jaren, is daarentegen vrij zeker. Zelfs de laagste instroom in bovenstaande scenario's is al een vervijfvoudiging van de gemiddelde instroom van voorgaande jaren.

Instroom mbo

In de periode 2005-2015 zijn 1058 unieke studenten gestart met 1388 trajecten in het mbo¹³. Vanaf 2011 neemt de instroom in het mbo snel toe. Na 2012 daalt de instroom. Dit heeft hoogstwaarschijnlijk te maken met een interne beleidswijziging van het UAF, als reactie op de sterke stijging van instroom in het mbo.

Figuur 11: Totale en directe instroom in het mbo

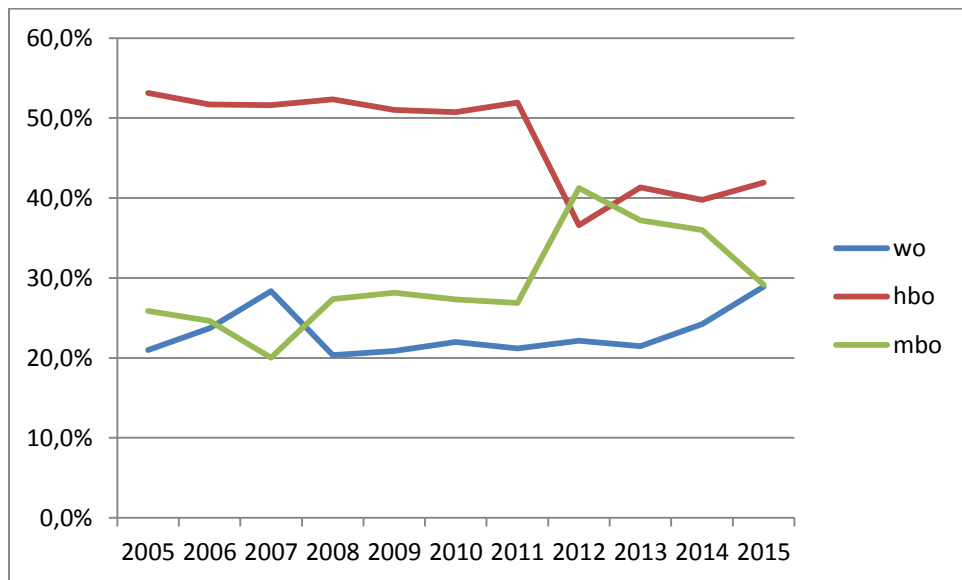

Bron: UAF

¹³ Het UAF steunt alleen mbo niveau 3 en 4. Alleen deze niveaus zijn meegenomen in deze cijfers.

Instroom in het hoger onderwijs en mbo is nu in kaart gebracht. Hoe is de verdeling onder UAF studenten tussen deze onderwijsniveaus?

Figuur 12: Verdeling totale instroom, alle onderwijsniveaus¹⁴

Bron: UAF

De sterke daling van de instroom hbo in 2011 en tegelijk de sterke stijging van de mbo instroom in datzelfde jaar is opvallend. Na 2011 daalt de mbo instroom, dit kan te maken hebben met een grote interne beleidswijziging van het UAF. De hbo instroom is na 2011 wel weer wat aan het stijgen maar heeft zich nog niet hersteld na de daling van 2011. De wo instroom is na een stabiele periode de afgelopen jaren toegenomen.

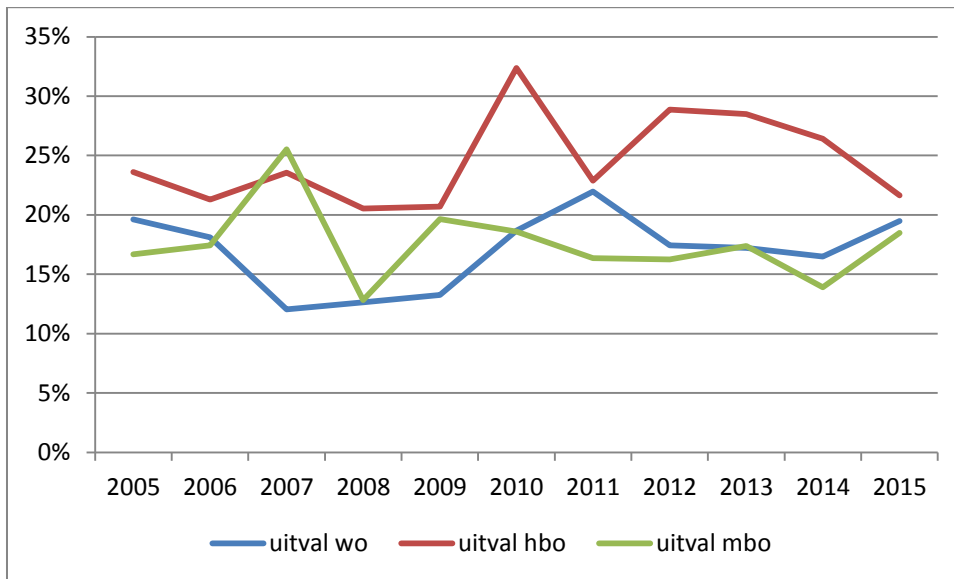
Rendement van vluchtelingen in het hoger onderwijs

Uitval¹⁵ in het eerste studiejaar is in het hbo hoger dan in het wo en mbo. Hierbij kijken we naar de totale instroom van alle onderwijsniveaus en trajecten (ba en ma).

¹⁴ Wo is zowel bachelor, premaster en master. Alle niveaus samen.

¹⁵ Het UAF legt verschillende redenen van einde studie vast. In bijlage 2 is deze lijst opgenomen met daarbij tevens of de reden als uitval wordt gezien in deze data analyse of niet.

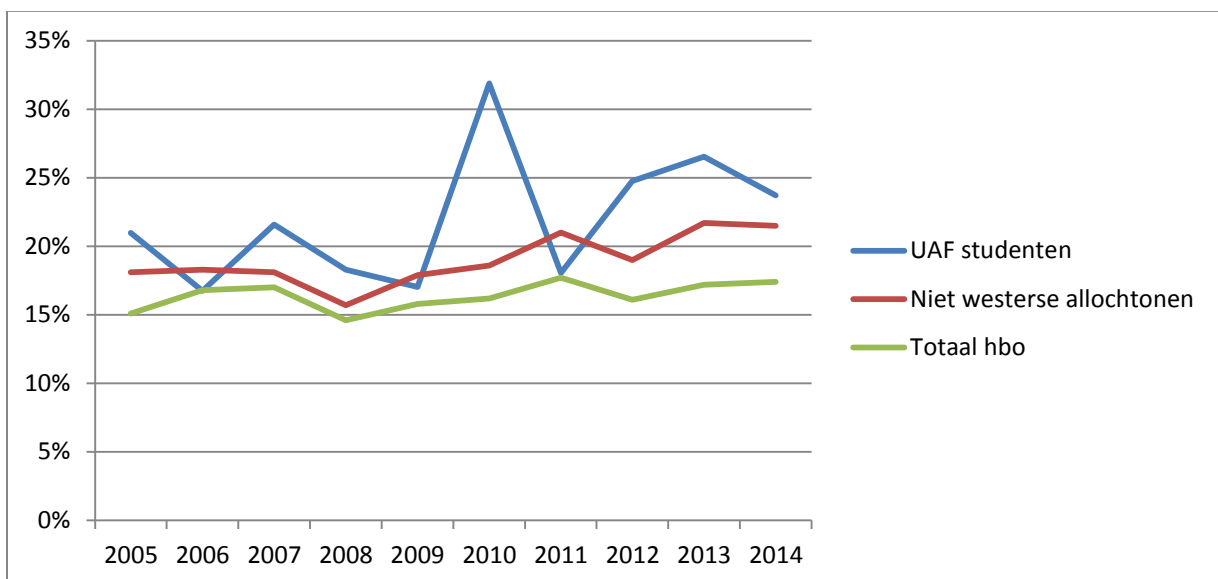
Figuur 13: Uitval als percentage van de totale instroom

Bron: UAF

Om te vergelijken of UAF studenten meer of minder uitvallen leggen we figuren van het UAF naast de algemene cijfers uit ivho.

Figuur 14: Uitval voltijd hbo bachelor, als percentage van de totale instroom

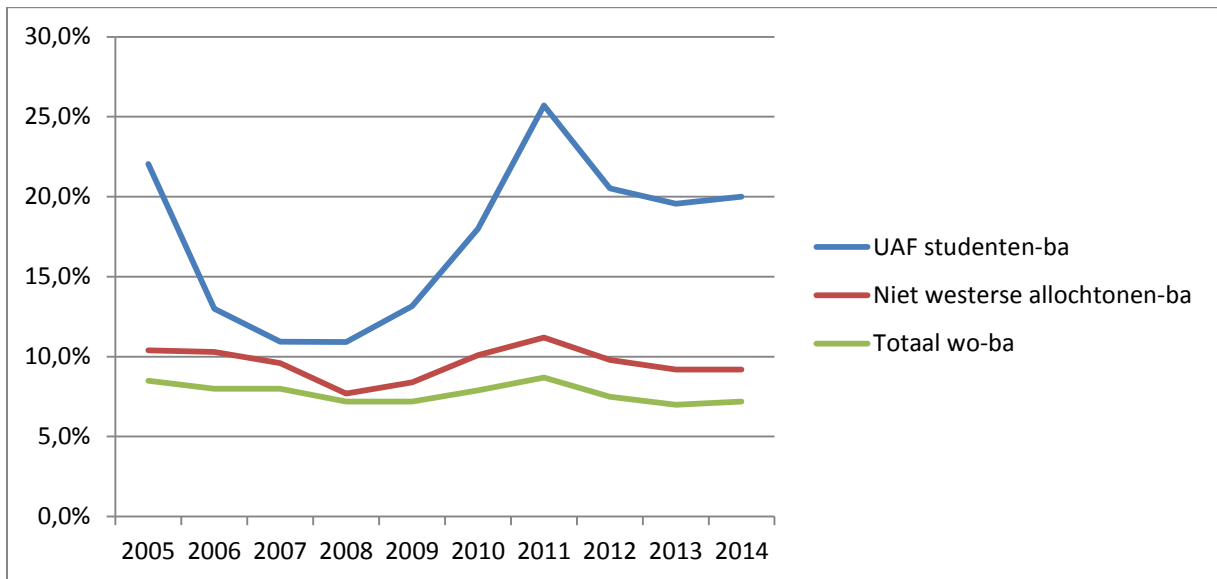

Bron: ivho en UAF

De uitval onder UAF studenten is over het algemeen hoger dan de totale uitval in het hbo en ook hoger dan de uitval van niet westerse allochtonen. De uitval onder UAF studenten ligt tussen de 17% en 32%. Deze vreemde piek en het grillige patroon onder UAF studenten kan goed te maken hebben met de kleinere aantallen. Positief is dat de uitval onder UAF studenten het laatste jaar afneemt.

Uitval in voltijd wo bachelor is onder UAF studenten duidelijk hoger dan de totale uitval of de uitval van niet westerse allochtonen. Het patroon onder UAF studenten is echter wederom grillig en voorzien van een hoge piek.

Figuur 15: Uitval voltijd wo bachelor, als percentage van de totale instroom

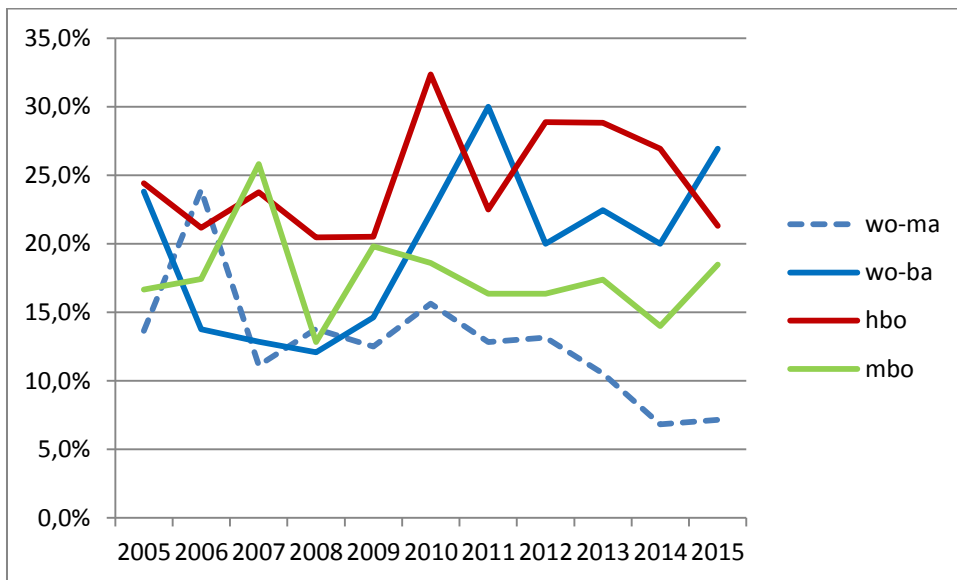

Bron: ivho en UAF

De getallen in voltijd wo bachelor UAF studenten zijn klein. Dit vraagt enige voorzichtigheid met het trekken van conclusies.

Als we ons in de analyse toespitsen op de uitval onder UAF studenten en we splitsen dit uit naar onderwijsniveau dan ontstaat het volgende.

Figuur 16: Uitval UAF studenten, naar onderwijsniveau¹⁶

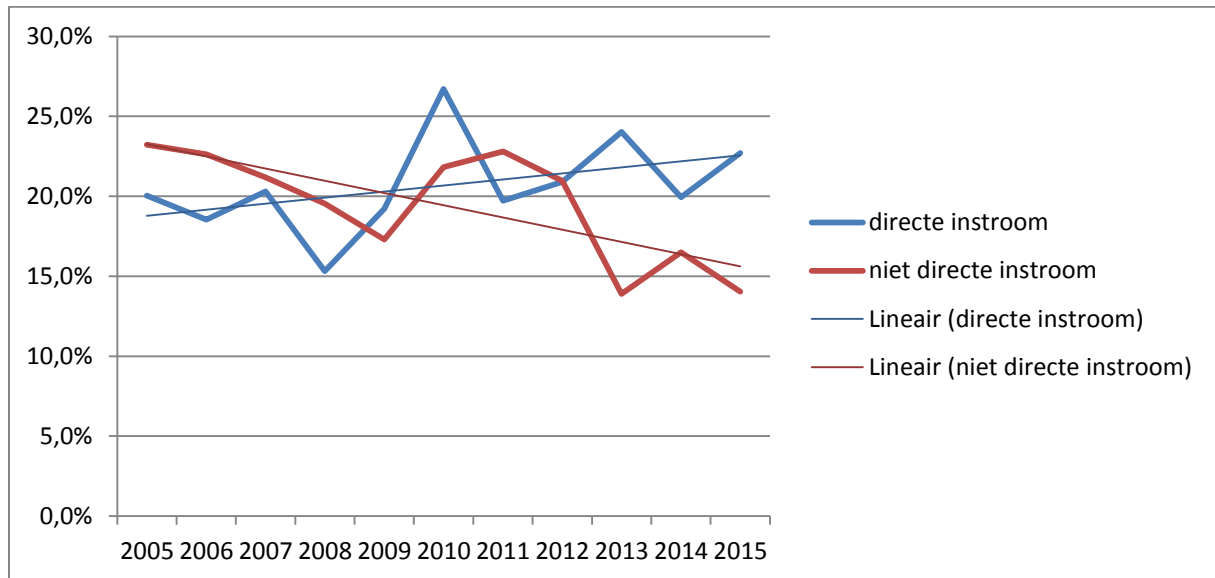
Bron: UAF

Ook hier zien we een grillig patroon. Het globale beeld is dat hbo de meeste uitval kent al neemt de uitval de laatste jaren wel af. De uitval in wo bachelor is gestegen en het laatste jaar zelfs hoger dan de hbo uitval. De uitval bij wo master is het laagst en is ook behoorlijk afgenomen, in 2015 gehalveerd ten opzichte van 2010.

¹⁶ In dit figuur heb ik voltijd en deeltijd meegenomen. Ik laat pre-master buiten beschouwing.

In de periode 2005-2015 is gemiddeld 73,4% van de totale instroom directe instroom in het hoger (en mbo) onderwijs. Ongeveer een kwart van alle UAF studenten is dus al eerder aan een studie begonnen. Vallen deze studenten eerder uit dan studenten die direct instromen?

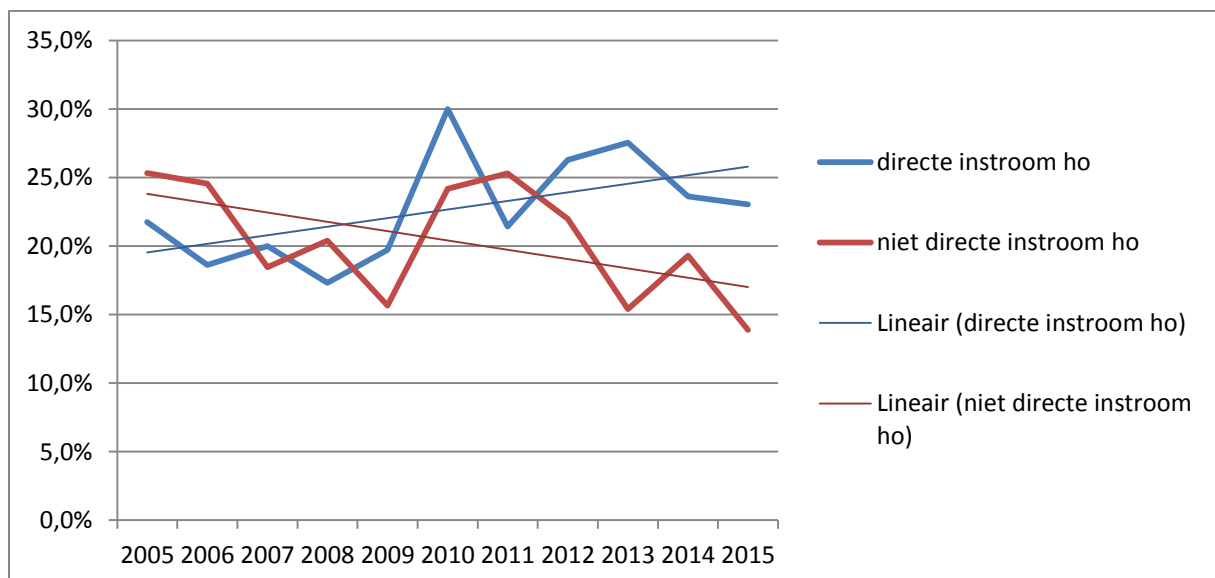
Figuur 17: Uitval uitgesplitst naar directe en niet directe instroom, alle onderwijsniveaus¹⁷

Bron: UAF

Naast het wat grillige patroon lijken we wel een trend te zien: uitval bij de directe instroom stijgt terwijl uitval bij de niet directe instroom afneemt. Het verschil tussen beiden is in 2015 toegenomen. Is dit patroon gelijk voor alleen het hoger onderwijs?

Figuur 18: Uitval uitgesplitst naar directe en niet directe instroom, ho

Bron: UAF

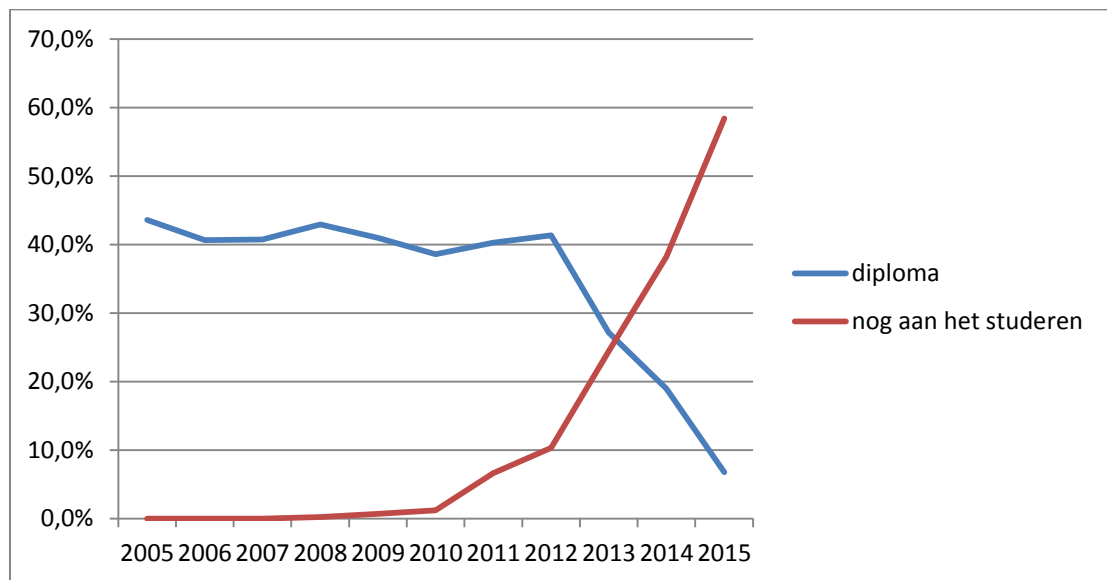
Het patroon in het hoger onderwijs is dus hetzelfde al wijkt de dalende uitval van de directe instroom wel af van de trendlijn en van het patroon van alle onderwijsniveaus. Wat ook opvalt is dat de

¹⁷ Percentage is berekend als percentage van de 'eigen' instroom, niet van de totale instroom.

uitvalpercentages in het figuur voor hoger onderwijs hoger zijn dan in het figuur voor alle onderwijsniveaus.

In de periode 2005-2015 hebben UAF studenten in totaal 1706 diploma's gehaald. Daarnaast zijn 571 studenten nog bezig met hun studie. Het diploma rendement lijkt rond de 40%-43% te schommelen al kan het vanaf 2011 wellicht wat stijgen omdat er ook nog studenten bezig zijn met hun studie en dus nog op koers liggen om een diploma te halen.

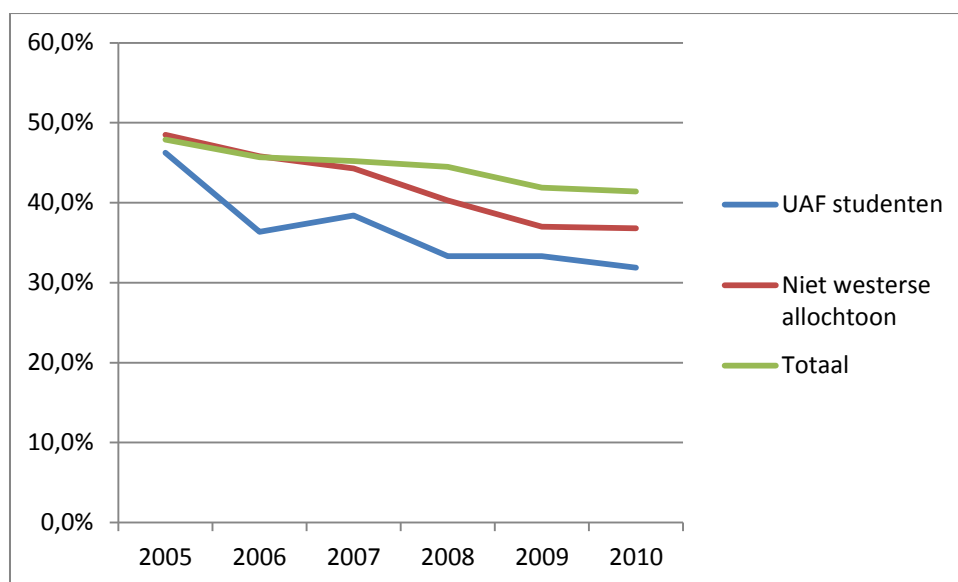
Figuur 19: Aantal diploma's als percentage van de totale instroom, alle onderwijsniveaus¹⁸

Bron: UAF

Uit cijfers van ivho blijkt dat het diploma rendement in het hbo daalt. Als we die cijfers vergelijken met het UAF, zien we het volgende.

Figuur 20: Diploma rendement hbo bachelor, voltijd¹⁹

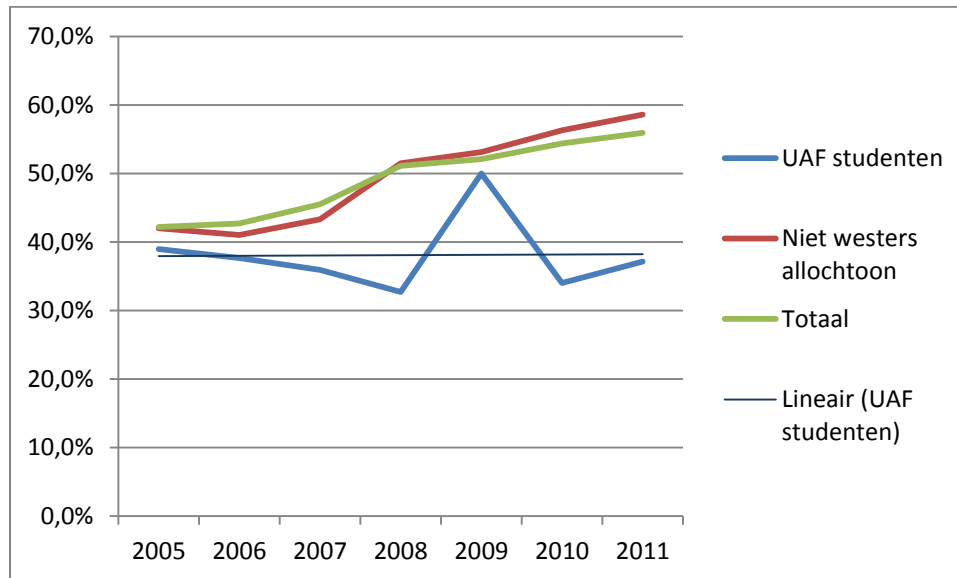
Bron: ivho en UAF

¹⁸ Pre-master trajecten zijn in deze cijfers niet meegenomen omdat deze gevolgd worden om toelating te krijgen tot een master en niet worden afgesloten met een diploma.

¹⁹ De ivho cijfers zijn gebaseerd op nominaal +1. De UAF cijfers op een totaal, daarin zijn langstudeerders dus meegenomen. De langstudeerders zijn zo klein in aantal, dat dit weinig effect zal geven.

De vertrekpunten van de drie groepen liggen in 2005 dicht bij elkaar. Van alle groepen is het rendement gedaald. In 2010 is het rendement van de UAF studenten het laagst van alle groepen en zijn de verschillen tussen de groepen toegenomen ten opzichte van 2005. Hoe is dit in het wo?

Figuur 21: Diploma rendement wo bachelor, voltijd²⁰

Bron: ivho en UAF

In het wo stijgt het diploma rendement voor alle studenten en niet westerse allochtonen. De UAF studenten gaan niet mee in deze trend. Het rendement is in 2011 wel iets gestegen.

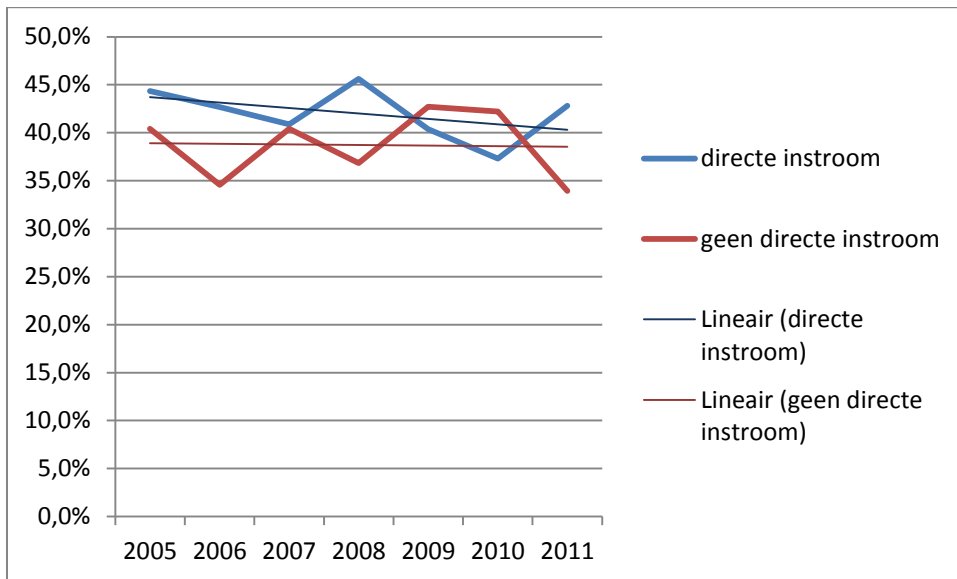
De Taskforce Vluchtelingen in het hoger onderwijs (TVHO) heeft verschillende knelpunten geïdentificeerd die kunnen spelen tijdens een studietraject van een vluchteling, zie voor meer informatie paragraaf Kwalitatieve gegevens. Vluchtelingen krijgen met thema's te maken die horen bij het vluchteling zijn. Denk aan een inkomen moeten genereren om in aanmerking te komen voor gezinshereniging (en daarom niet kunnen studeren), aan psychische problemen gelieerd aan de vlucht (PTSS), aan zorgen om familie achtergebleven in land van herkomst. Het UAF registreert deze aan het vluchtelingschap gekoppelde redenen om een studie niet voort te zetten²¹. Opvallend is dat in het eerste studiejaar 34,4% van de uitval aan deze redenen is te wijten. Na het eerste studiejaar is dat nog maar 4%. Dit bevestigt het beeld dat het UAF uit jarenlange ervaring heeft opgedaan namelijk dat vluchtelingen het eerste studiejaar het zwaarst vinden en dat hun kansen op succes aanzienlijk toenemen wanneer zij het eerste jaar door zijn. Dit sluit ook aan bij de knelpunten die de TVHO heeft geformuleerd. Het belangrijkste knelpunt is de afstand die een vluchteling heeft tot het Nederlandse onderwijs. Het is niet onlogisch te denken dat deze afstand na het afronden van het eerste jaar kleiner is geworden en vluchtelingen beter in staat zijn aan te sluiten.

We hebben eerder gezien dat uitval bij directe instroom stijgt en uitval bij niet directe instroom afneemt. Het diploma rendement laat een ander patroon zien. De trend bij de directe instroom is licht dalend maar met een stijging in 2011. De trend bij de niet directe instroom is vrijwel stabiel met een afnemend rendement in 2011.

²⁰ Net als bij hbo zijn de ivho cijfers gebaseerd op nominaal +1. De UAF cijfers op het totaal, dus inclusief langstudeerders. Ook hier zijn die aantallen heel klein en zullen daarmee weinig effect geven.

²¹ Zie bijlage 2. Het betreft redenen lichamelijke/psychische problemen en sociale omstandigheden.

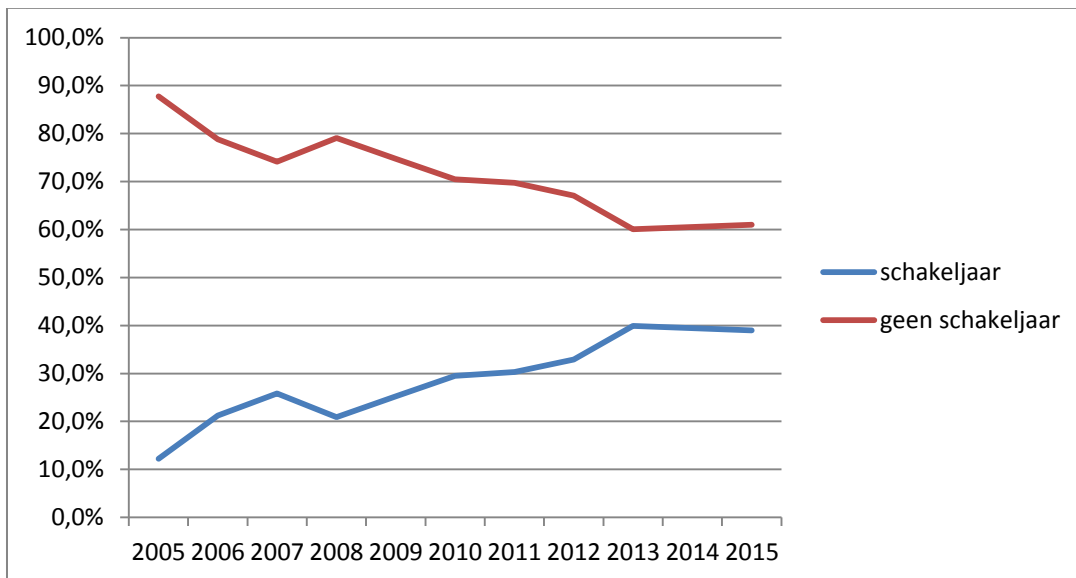
Figuur 22: Diploma rendement bij directe en niet directe instroom

Bron: UAF

Een deel van de UAF studenten volgt een schakeljaar als voorbereiding op de studie. Dit deel is door de jaren heen gestegen.

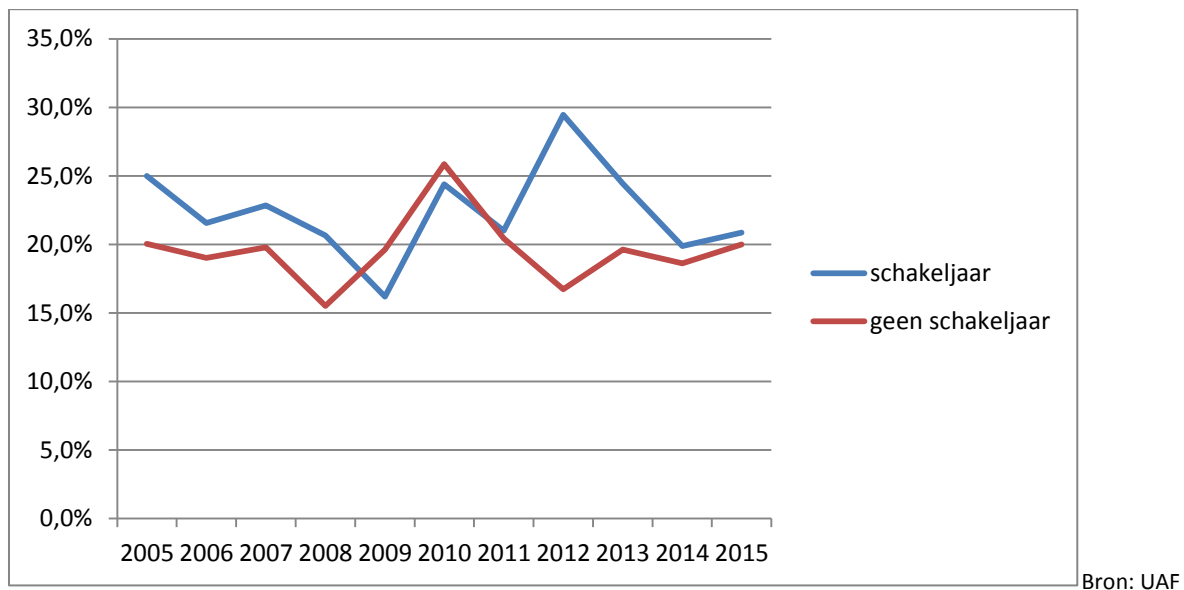
Figuur 23: Deel van de UAF studenten die een schakeljaar hebben gevolgd in aanloop naar de studie

Bron: UAF

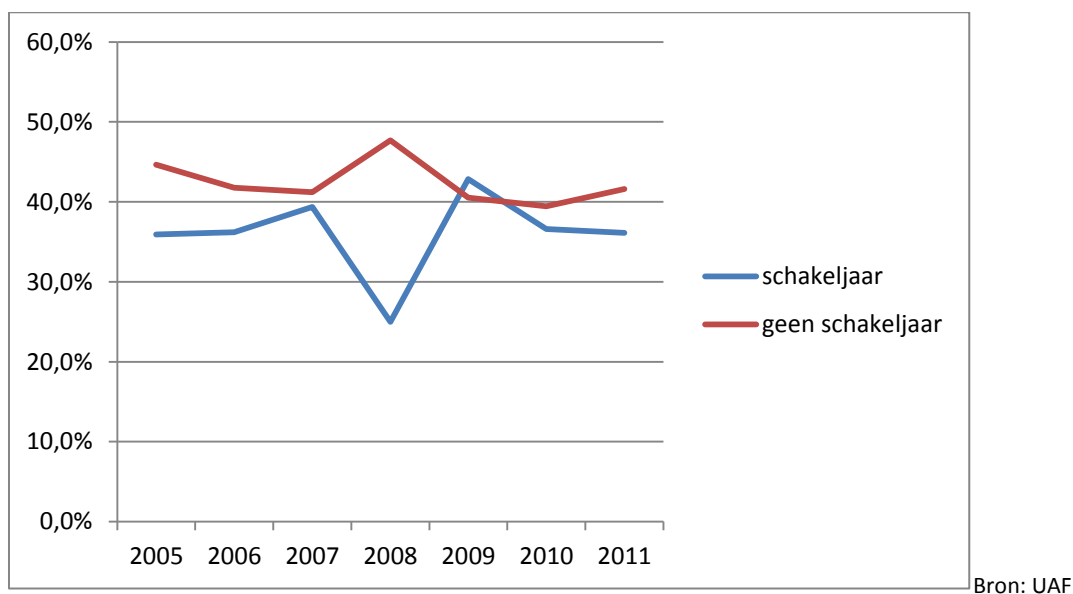
Zijn studenten na het volgen van een schakeljaar beter voorbereid op hun studie waardoor uitval lager is? Die conclusie kunnen we op basis van de cijfers niet trekken. Uitval onder studenten die een schakeljaar hebben gevolgd is over het algemeen hoger dan uitval onder studenten die geen schakeljaar hebben gevolgd. Gemiddeld valt 22,4% van de studenten die een schakeljaar hebben gevolgd uit ten opzichte van gemiddeld 19,6% van de studenten die geen schakeljaar hebben gevolgd. In de periode 2005-2015 zien we het volgende beeld.

Figuur 24: Uitval bij studenten die een schakeljaar hebben gevolgd

Kijkend naar het diplomarendement zien we ook dat studenten die een schakeljaar hebben gevolgd lager scoren dan studenten die geen schakeljaar hebben gevolgd. In de periode 2005-2011 heeft gemiddeld 36% van de schakeljaar studenten een diploma gehaald ten opzichte van gemiddeld 42,4% van de studenten die geen schakeljaar hebben gevolgd.

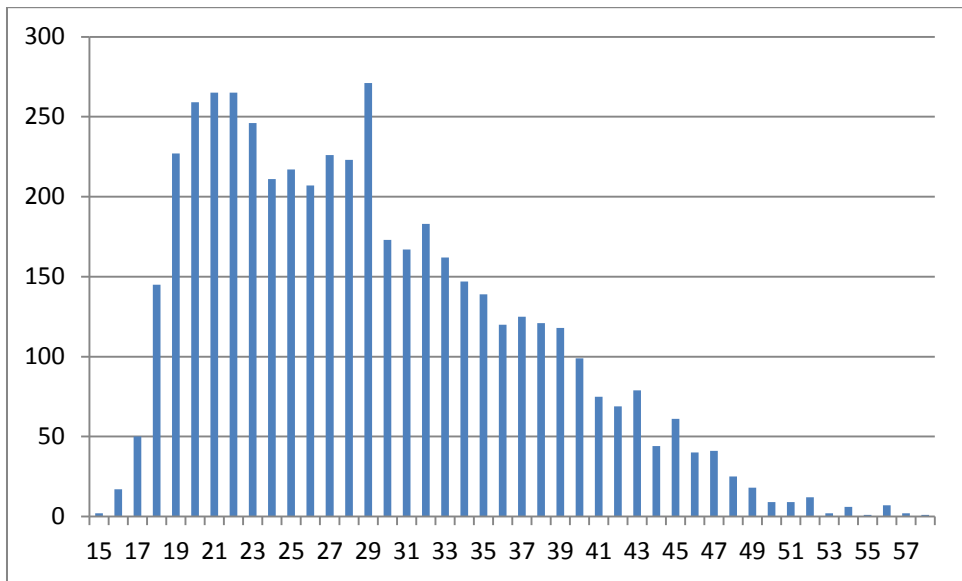
Figuur 25: Diploma rendement bij studenten die een schakeljaar hebben gevolgd

Kenmerken UAF studenten

De gemiddelde leeftijd bij aanvang studie van de UAF student is 29 jaar. Daarmee lijkt de groep UAF studenten ouder dan de gemiddelde studenten waar het gros tussen de 18 en 25 is bij aanvang studie.

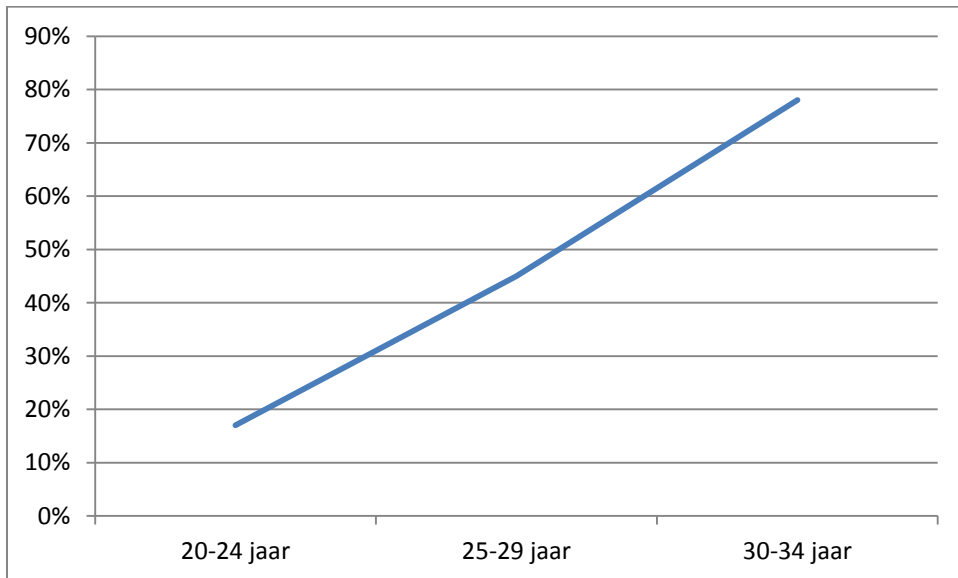
Figuur 26: Leeftijd bij aanvang studie UAF studenten

Bron: UAF

Opvallend en goed verklaarbaar is dat met het hoger worden van de leeftijdscategorie het percentage dat via het UAF een studie volgt sterk stijgt. Jonge studenten kunnen vaak volledig gebruik maken van overheidsregelingen en hebben mogelijk ook nog een vooropleiding in het Nederlands voortgezet onderwijs gevolgd. Zij kunnen goed zelfstandig zonder ondersteuning een studie volgen²². Vluchtelingstudenten ouder dan 30 zijn meer afhankelijk van financiële voorzieningen die het UAF beschikbaar stelt.

Figuur 27: Aandeel UAF studenten per leeftijdscategorie

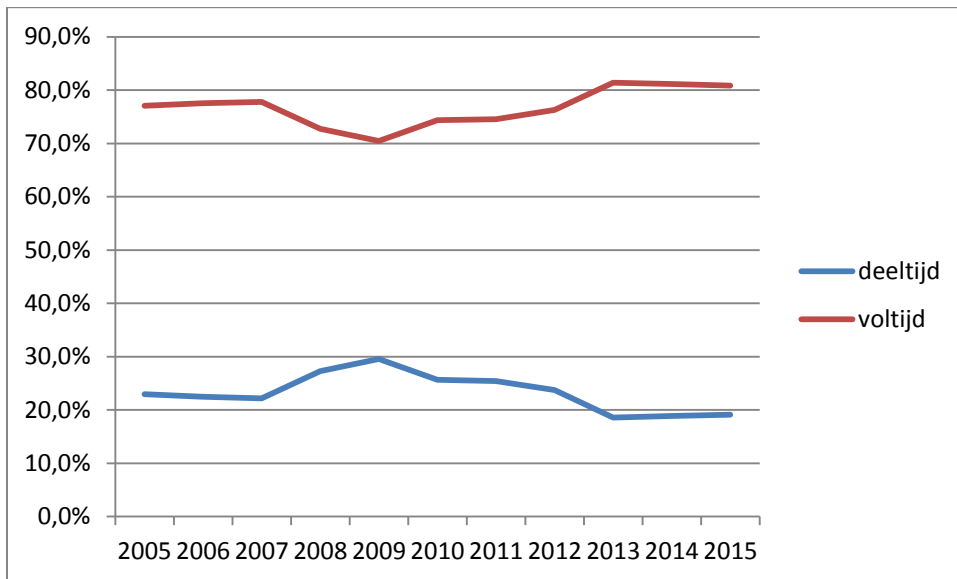

Bron: UAF

De verdeling tussen voltijd en deeltijd lijkt redelijk stabiel voor UAF studenten. Tussen de 70-80% studeert voltijd, tussen de 20-30% studeert deeltijd.

²² UAF (2015). *Prognose aantal vluchtelingen in het hoger onderwijs na 2015*. De prognose is deels gebaseerd op cijfers van het CBS uit 2010, in vergelijking tot UAF cijfers in 2010. Hogere leeftijdscategorieën zijn wel bekeken maar niet opgenomen in dit overzicht omdat in UAF cijfers Generaal Pardonners zijn opgenomen die door het CBS niet als vluchteling worden erkend waardoor het percentage UAF studenten in die categorie boven de 100% kwam te liggen.

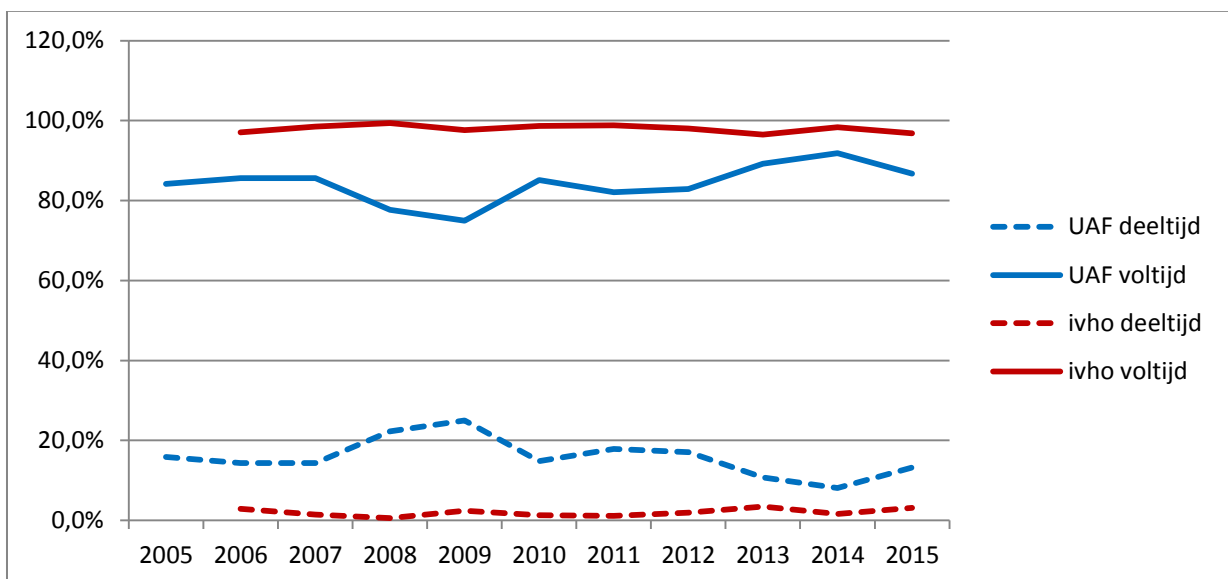
Figuur 28: Verdeling voltijd en deeltijd UAF studenten, alle onderwijsniveaus

Bron: UAF

Wijken UAF studenten hier af van het landelijke gemiddelde? We kunnen vergelijken voor het hoger onderwijs en voor de volgende nationaliteiten: Afghanistan, Eritrea, Irak, Iran, Somalië en Syrië.

Figuur 29: Vergelijking van voltijd en deeltijd, ho, voor AFG | ERI | IRK | IRN | SOM | SYR

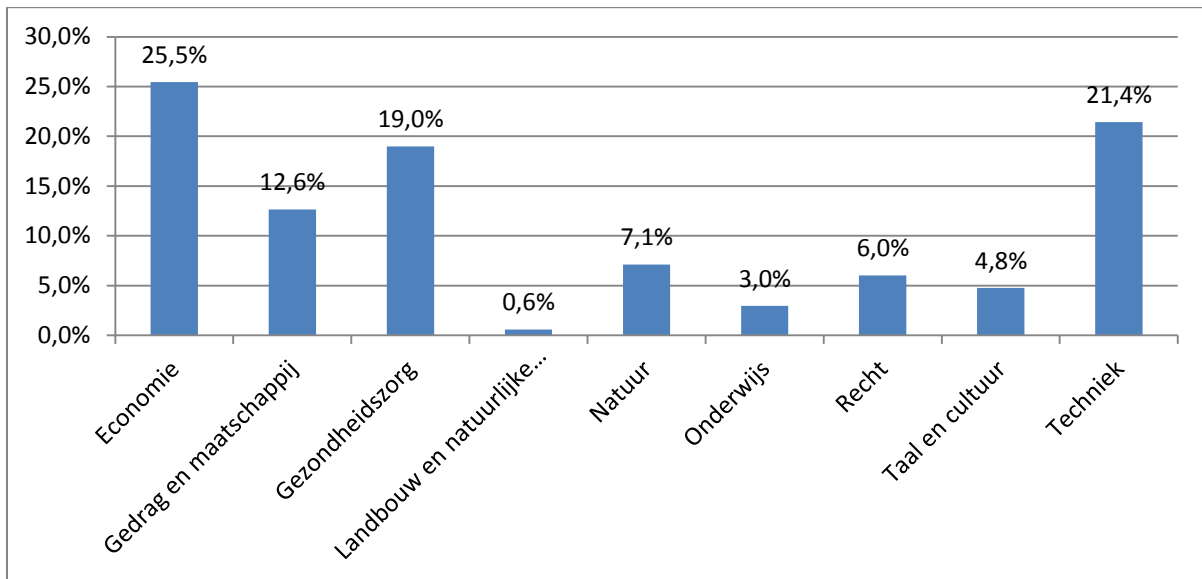

Bron: ivho en UAF

Onder de UAF studenten wordt relatief vaker in deeltijd gestudeerd. Het lijkt niet onlogisch dat UAF studenten meer in deeltijd studeren gezien de gemiddeld hogere leeftijd.

Hoe verdelen de UAF studenten zich over de verschillende sectoren? Een verdeling van alle studies in de periode 2005-2015 laat een duidelijk top 3 van sectoren zien.

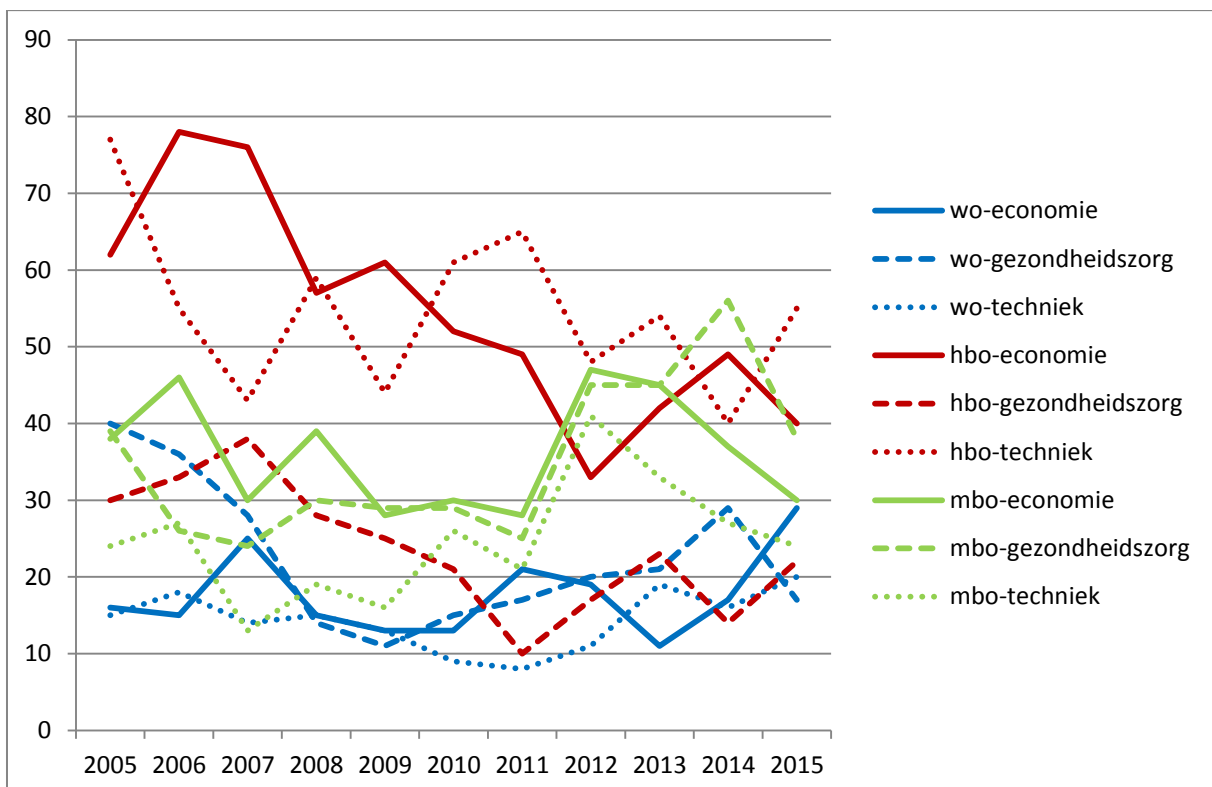
Figuur 30: Verdeling van UAF studenten over de sectoren, 2005-2015, alle onderwijsniveaus

Bron: UAF

Economie is met 25,5% de grootste sector, gevolgd door Techniek en Gezondheidszorg. Op deze drie sectoren zoomen we verder in.

Figuur 31: Verdeling drie grootste sectoren, naar onderwijsniveau²³

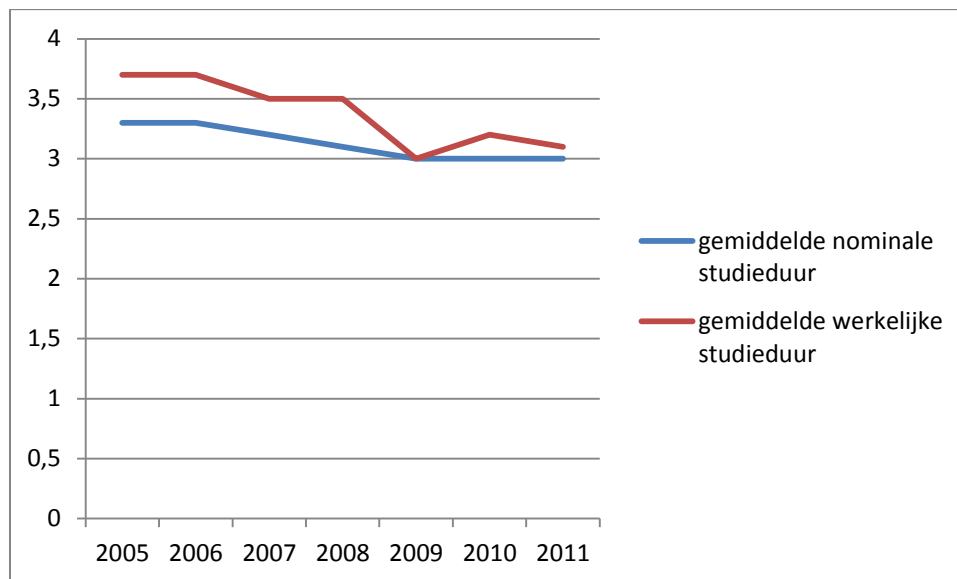
Bron: UAF

²³ Betreft totale instroom. Bij wo is geen onderscheid gemaakt naar bachelor en master. Daar vallen ook supervisie trajecten onder.

Een grillig figuur. Wat valt op? Bij het hbo is de afstand tussen de 2 grootste sectoren en de 3^e sector groter dan bij de andere onderwijsniveau. Bij het hbo is de instroom in de sector Economie afgenomen. In het mbo zien we in 2011-2012 een gelijke scherpe stijging voor de drie sectoren. Het jaar daarna stijgt de instroom in Gezondheidszorg terwijl de instroom in de andere sectoren dan al afneemt. En sinds 2008 starten meer medische studenten met een mbo opleiding dan met een hbo of wo studie Gezondheidszorg.

Hoe lang studeren UAF studenten? We kijken naar de studenten die een diploma hebben gehaald. Hoe lang hebben zij gestudeerd ten opzichte van de nominale studieduur? Figuur 28 laat zien dat zij over het algemeen iets langer studeren dan de nominale studieduur, dat dit verschil niet groot is en door de jaren heen kleiner is geworden.

Figuur 32: Studieduur van UAF studenten, alle onderwijsniveaus

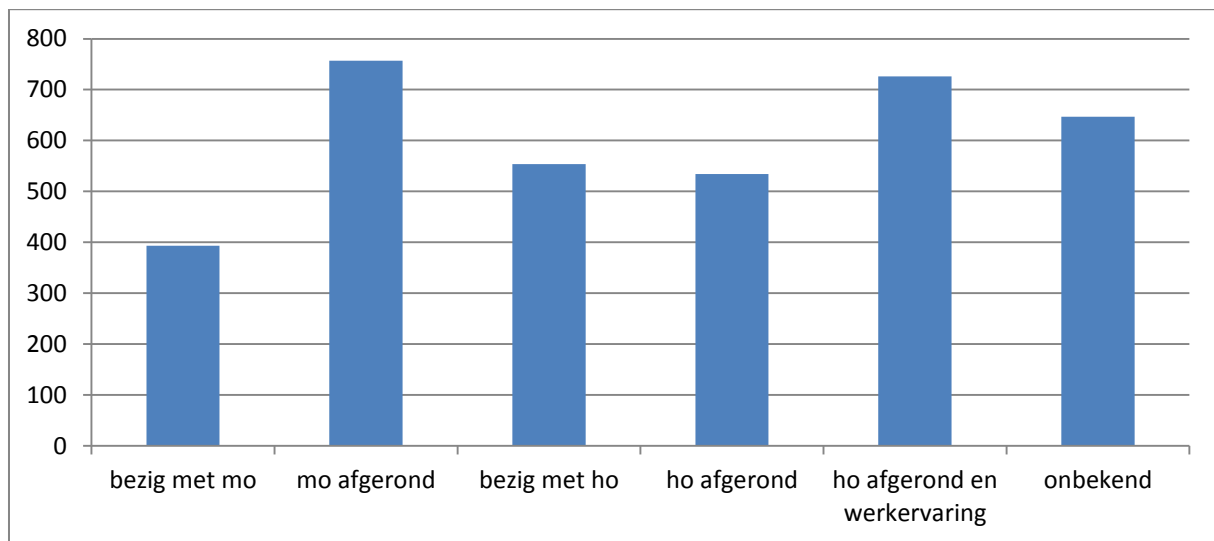

Bron: UAF

Er van uitgaande dat de meeste studenten vanuit middelbaar onderwijs doorstromen naar het vervolg onderwijs (ho en mbo), dan zien we hier een duidelijk verschil met de UAF studenten. Van de 3625 unieke UAF studenten uit de jaren 2005-2015 is bijna 50% hoger opgeleid²⁴. Ruim 31% stroomt vanuit een middelbaar onderwijs achtergrond in. En van 18,5% is de opleidingsachtergrond in land van herkomst onbekend.

²⁴ Hoger opgeleid = bezig met een studie in het hoger onderwijs of een studie in het hoger onderwijs afgerond (eventueel gecombineerd met werkervaring).

Figuur 33: Opleiding in land van herkomst

Bron: UAF

Wijkt de groep schakeljaar studenten hiervan af? Starten vooral hoger opgeleide vluchtelingen met een opleiding zonder een schakeljaar te volgen?

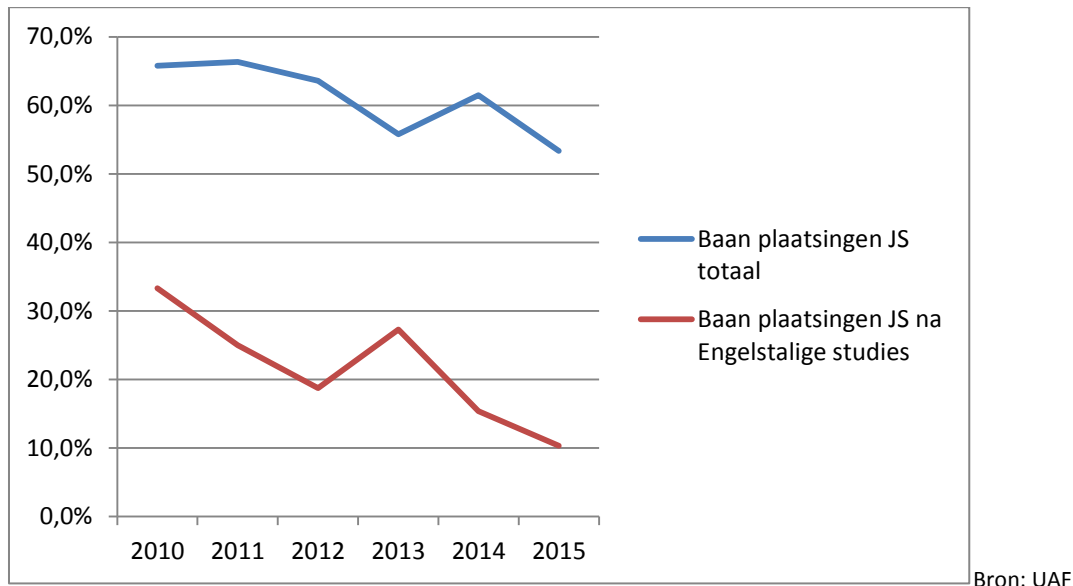
Van de schakeljaar studenten stroomt 39,3% in vanuit het middelbaar onderwijs, een hoger percentage dan bij alle studenten. En 53,7% van de hoger opgeleiden stroomt in via een schakeljaar, ook een hoger percentage dan bij alle studenten. Onder de schakeljaar studenten is het aantal studenten waarvan het opleidingsniveau in land van herkomst onbekend is, slechts 7 procent. Dit maakt wel dat we deze twee groepen moeilijk kunnen vergelijken op dit kenmerk.

Na de studie

Een deel van de UAF studenten maakt gebruik van UAF Job Support. Zij kunnen bij Job Support terecht voor informatie, begeleiding en advies over de arbeidsmarkt. In de periode 2010-2015 heeft 61,1% van de UAF studenten met een diploma een baan gevonden na een traject van Job Support²⁵. Studenten die een Engelstalige studie hebben gevolgd, vinden minder makkelijk werk. In dezelfde tijdsperiode, 2010-2015, heeft slechts 21,7% een baan gevonden.

²⁵ Dit percentage is van het aantal diploma's behaald in een studiejaar, dus niet op basis van cohort gegevens. Van de overige studenten is niet duidelijk of zij een baan hebben gevonden of niet, zij zijn uit het vizier van het UAF omdat zij geen begeleiding van Job Support hebben aangevraagd.

Figuur 34: Baan plaatsingen Job Support, 2010-2015²⁶

Kwalitatieve gegevens

Uit de kwantitatieve analyse blijkt dat vluchtelingen minder goed presteren in het hoger onderwijs dan de gemiddelde student en dan niet-westerse allochtone studenten. Wellicht kunnen we met het in kaart brengen van belemmeringen voor vluchtelingstudenten meer zicht krijgen op waarom zij minder goed presteren.

Knelpunten en initiatieven

In het najaar van 2015 is een taskforce in het leven geroepen die zich bezig houdt met vluchtelingen in het hoger onderwijs (TVHO). Deze taskforce bestaat uit Stichting voor Vluchtelingstudenten UAF, EP-Nuffic, het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW), Echo en vertegenwoordigers van hogescholen / de Vereniging Hogescholen en vertegenwoordigers van universiteiten / de VSNU. Doelstelling is de knelpunten voor vluchtelingstudenten te signaleren en aan te pakken²⁷.

De TVHO heeft de afstand tot het Nederlandse onderwijs geïdentificeerd als belangrijk knelpunt voor vluchtelingstudenten²⁸. Zij hebben deze afstand tot het Nederlandse onderwijs omdat zij in hun eigen land studievaardigheden hebben geleerd die hier niet worden gevraagd of die hier niet effectief zijn. Zij spreken de Nederlandse taal (nog) niet en zelfs na het behalen van een voldoende niveau om te mogen studeren, ervaren zij moeite met studeren in het Nederlands. Zij hebben afstand tot hun collega studenten vanwege hun culturele achtergrond en omdat zij vaak al in een andere levensfase zijn; ze zijn wat ouder, hebben soms in eigen land een carrière opgebouwd en achtergelaten, hebben soms een gezin.

²⁶ Dat het percentage plaatsingen in 2015 afneemt, heeft te maken met dat begeleidingstrajecten van studenten die in 2015 zijn afgestudeerd nog lopen, daar kan dus nog baanplaatsingen uit volgen.

²⁷ Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2016). *Initiatieven in het hoger onderwijs voor vluchtelingstudenten*.

²⁸ Taskforce Vluchtelingen in het hoger onderwijs (2016). *Begeleiding voor, tijdens en na de studie*.

De TVHO heeft ook knelpunten op een meer macro niveau geïnventariseerd. Hieronder een overzicht met daarbij waar bekend de huidige stand van zaken.

- Knelpunten in de regelgeving:
 - Reiskosten voor een taal cursus kunnen niet betaald worden uit het inburgeringsbudget. Hiervoor is een wetswijziging nodig. Het Ministerie van SZW heeft aangegeven dit niet voor juli 2017 te kunnen realiseren. Het is niet bekend of het voorbereiden van deze wetswijziging door gaat.
 - Er is flexibiliteit nodig voor het declareren van de kwartaalbedragen in het inburgeringsbudget. Snelle leerlingen kunnen hun kwartaalkosten onder de huidige regelgeving niet declareren. Het Ministerie van SZW heeft besloten de huidige regelgeving te handhaven.
 - Taal cursus binnen inburgering op hoger niveau dan A2. Het verplichte niveau van het inburgeringsexamen is lager dan het taalniveau dat nodig is voor studeren. Eenmaal het inburgeringsexamen gedaan, kan een vluchteling geen gebruik meer maken van het inburgeringsbudget. DUO adviseert hoger opgeleiden direct het traject voor het staatsexamen te doen. Wegens dit advies ziet het Ministerie van SZW geen reden mogelijkheden te creëren voor spijtoptanten.
 - Studeren met behoud van uitkering. Asielzoekers ouder dan 30 jaar komen niet in aanmerking voor studiefinanciering. Zij zijn aangewezen op werk of uitkering. Vaak is aanvullend onderwijs nodig om van een uitkering naar werk te gaan. In dit geval is het een knelpunt dat uitkeringsgerechtigden een sollicitatieplicht hebben en dus niet met een uitkering kunnen studeren. Het Ministerie van OCW dringt er bij de VNG op aan deze mogelijkheden te creëren. Het UAF sluit met bereidwillige gemeenten convenanten om deze mogelijkheden voor vluchtelingstudenten vast te leggen. Enkele grote gemeenten die een convenant hebben getekend zijn Amsterdam, Utrecht en Groningen.
 - Geen juridische basis voor koppeling IBIS en BRON. Om de vluchtelingengroep beter in beeld te brengen wordt een koppeling voorbereid tussen de systemen van COA (IBIS) en OCW (BRON). Gaat in eerste instantie om leerplichtgroep (18-), maar kan ook voor HO uitkomst bieden. Probleem is dat er geen juridische basis is om deze koppeling van gegevens te mogen doen. Juristen van OCW, DUO en COA werken aan een oplossing. Huidige stand van zaken is onbekend.
 - Onduidelijkheid over ruimte bij inzet van bekostiging. Instellingen zijn enthousiast van start met allerlei initiatieven voor vluchtelingen. Vraag is in hoeverre voor deze activiteiten bekostiging mag worden ingezet. Daarbij speelt vraagstuk van rechtmatigheid en marktverstoring. Onderscheid tussen vluchtelingen en statushouders is relevant, maar ook het soort activiteiten. De Minister van OCW heeft per brief van 21 april 2016 geprobeerd hier meer helderheid over te verschaffen²⁹.
 - Studentenhuisvesting voor vluchtelingen. Er zijn te weinig woningen voor het uitplaatsen van vluchtelingen vanuit AZC's, terwijl er hier en daar studentenkamers leegstaan. Die zijn vaak enkel bestemd voor studenten (campuscontract). Vraag is hoe we deze woonruimtes toch voor vluchtelingen kunnen benutten. Dit is aan het

²⁹ Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2016). *Initiatieven in het hoger onderwijs voor vluchtelingstudenten*.

Ministerie van BKZ voorgelegd. Onduidelijk is wat de huidige stand van zaken is. Wel bekend is dat er in Amsterdam vergevorderde plannen zijn vluchtelingen die gaan studeren via studentenhuisvesting te plaatsen.

- Vrijstelling ONA. Veel HO-opleidingen doen aan een vorm van arbeidsmarktoriëntatie, vrees is dat dit dubbelt met het ONA-gedeelte van de inburgering. Dubbeling valt mee bij nader inzien. Bovendien verschillende timing, dus beide relevant. Niet nodig om generiek vrijstelling op ONA te regelen.
- Knelpunten uitvoering inburgeringstraject. Zie voor een beschrijving van deze knelpunten bijlage 3.

- De onderwijsvraag van vluchtelingen is niet inzichtelijk:

Om een inschatting te kunnen maken van de hoeveelheid en de behoeftes van de vluchtelingen die het hoger onderwijs zouden willen instromen zijn gegevens nodig. Deze gegevens ontbreken nog. Daarom werken de ministeries van OCW en SZW met verschillende partners aan een verbetering van de intake. Vanaf zomer 2016 wordt in de aanmeldcentra gestart met het voeren van intakegesprekken met meerderjarige vluchtelingstudenten. Uit dit intakegesprek komt een eerste beeld over studieverleden en de ambitie van een vluchteling naar voren. De verwachting is dat onderwijsinstellingen op basis van de gegevens uit deze gesprekken vanaf het najaar meer zicht zullen krijgen op de te verwachten instroom van vluchtelingstudenten.

- Informatievoorziening aan vluchtelingstudenten is onvoldoende aanwezig en versnipperd: Vanuit de Taskforce is het verzoek gedaan om een digitale routekaart voor vluchtelingstudenten te ontwikkelen. Hiermee moet er online, op één centrale plek, een overzicht komen van de mogelijkheden en verplichtingen voor de vluchteling die zich in willen schrijven voor het Nederlandse vervolgonderwijs (mbo, hbo en wo). De bestaande Pathfinder webtool van EP-Nuffic helpt internationale studenten hun weg te vinden in Nederland. Met de nodige aanpassingen kan deze webtool ook vluchtelingstudenten van informatie op maat voorzien. De Pathfinder versie voor vluchtelingstudenten is in september 2016 gelanceerd. Coördinatie is in handen van UAF en EP-Nuffic.

- Het aanbod van taal- en schakelonderwijs kent geen landelijke dekking: Om te kunnen starten met een opleiding en deze succesvol te kunnen doorlopen is voldoende taalvaardigheid (Engels en/of Nederlands) vereist. Daarnaast zijn voor veel vluchtelingen schakeltrajecten noodzakelijk om deficiënties in hun vakkenpakket weg te werken en studievaardigheden te ontwikkelen die in het Nederlandse onderwijs essentieel zijn. Een zo snel mogelijke kennismaking van de aspirant student met het Nederlandse hoger onderwijs, bevordert het studiesucces van vluchtelingstudent. De taskforce heeft daarom de ambitie om tot een landelijk dekkend netwerk van taal- en schakelonderwijs te komen. Door een landelijk dekkend netwerk wordt namelijk de drempel (reistijd en -kosten) voor deelname aan een taal- en/of schakelprogramma tot een minimum beperkt. De laatste tijd is gebleken dat er al veel nieuwe initiatieven zijn ondernomen. Meer Blik op Werk-keurmerken zijn aangevraagd en nieuwe taal- en schakeltrajecten zijn of worden gestart.

- Onduidelijkheid over toelating

In het kader van het inburgeringsprogramma mag een statushouder via de structuur voor Internationale Diplomawaardering (IDW) een diplomawaardering aanvragen. Voor alle onderwijsniveau behalve (v)mbo is EP-Nuffic het expertisecentrum dat deze diplomawaardering uitvoert. Vluchtelingen die niet (meer) over onderwijsdocumenten beschikken, kunnen een 'Indicatie Onderwijsniveau' aanvragen. Hierin wordt in Nederlandse termen vermeld welk niveau de gevolgde opleiding vertegenwoordigt. Instellingen kunnen deze studenten vervolgens toelaten op basis van een toelatingsonderzoek. Op basis van [artikel 7.29 lid 3 WHW](#) en [de memorie van toelichting](#) kan het 21+ toelatingsonderzoek ook gebruikt worden voor

vluchtelingen jonger dan 21 jaar. Om te voorkomen dat er grote verschillen ontstaan tussen instellingen gaat een werkgroep van medewerkers van hogescholen en universiteiten onder begeleiding van EP-Nuffic een handreiking uitwerken over hoe om te gaan met de 'Indicatie Onderwijsniveau' en het toelatingsonderzoek. De handreiking wordt na de zomer verwacht. DUO vergoedt zowel een diplomawaardering als een 'Indicatie Onderwijsniveau' die in het kader van het examen 'Oriëntatie op de Nederlandse Arbeidsmarkt' uit het inburgeringsprogramma wordt aangevraagd.

- Onvoldoende begeleiding:

De taskforce heeft geconstateerd dat goede begeleiding voorafgaand aan en tijdens de studie van groot belang is voor het studiesucces. Er lopen verschillende pilots op het gebied van begeleiding voor en tijdens de studie.

Op 18 maart 2016 is er vanuit de TVHO een werkconferentie georganiseerd om alle onderwijsinstellingen op de hoogte te brengen van de ontwikkelingen van de TVHO maar vooral om alle 'good practices' met elkaar te delen.

Op het niveau van decanen (al dan niet met vluchtelingstudenten in hun portefeuille) en Admission Offices is ook een inventarisatie van knelpunten gemaakt³⁰. Waar lopen zij tegenaan in relatie tot vluchtelingstudenten:

- Hoe te weten wie vluchteling is
- Ontbreken van cijfers/statistieken
- Contact te bewerkstellingen tussen decaan en vluchteling-student
- Examencommissie moeten meer gebruik maken van hun bevoegdheid afwijkende beslissingen te nemen
- Instroom op niveau (in plaats van opnieuw beginnen in het eerste jaar)
- Integratieproblemen
- Taal (studie vraagt meer dan het Stex 2 niveau)
- Vluchtelingen moeten wennen aan het nieuwe onderwijssysteem
- Kennis over regelgeving (bijvoorbeeld: mag een vluchteling stage lopen als nog in procedure)
- Informatieverstrekking vrijwel geheel digitaal
- Dubbel werk (bijvoorbeeld: diplomawaardering door EP-Nuffic en de onderwijsinstelling)

In de opsomming van de knelpunten is hier en daar ook naar voren gekomen waar aan wordt gewerkt of wat is opgelost. De onderwijsinstellingen zelf hebben ondertussen ook niet stil gezeten. Hierbij een greep uit de initiatieven die zij het afgelopen jaar (of jaren) hebben ontplooid:

- Binnen verschillende onderwijsinstellingen zijn, op initiatief van docenten, trajecten ontstaan waarbij vluchtelingen de kans krijgen te participeren in regulier of aangepast onderwijs voordat zij daadwerkelijk instromen in een studie. Hiermee krijgen zij de kans zich beter voor te bereiden op de studie, te ervaren hoe de studie is zodat de afstand tot het Nederlands onderwijs kleiner wordt. Voorbeelden van dergelijke trajecten zijn de Grotius Minor aan de Hanze Hogeschool, Inclusion aan de Universiteit Utrecht en Aspire aan de Universiteit van Amsterdam.
- Op verschillende plaatsen in Nederland zijn onderwijsprogramma's voor vluchtelingen in samenwerking met het bedrijfsleven ontstaan. Een voorbeeld hiervan is de Pre-bachelor ICT

³⁰ Eindhoven, van J. (2016). *Verslag themabijeenkomst Vluchtelingenstudenten*.

aan de Hogeschool van Utrecht in samenwerking met AFAS. In dit programma krijgen vluchtelingen-studenten de kans zich voor te bereiden op een studie ICT. Een ander voorbeeld is de samenwerking tussen Dura Vermeer en de Hogeschool Rotterdam waar vluchtelingen in een kort studieprogramma Integraal Bouwmanagement uitstromen naar werk. Dura Vermeer heeft zich gecommitteerd aan het leveren van werkplekken.

- Veel onderwijsinstellingen tekenen een convenant met het UAF waarin ze afspraken vastleggen over wat ze voor vluchtelingen zullen doen. Een voorbeeld hiervan is een convenant met de Hogeschool van Amsterdam. Het 'Student that Matters' programma is een belangrijk onderdeel van dit convenant. Dit programma gaat om vluchtelingstudenten een warm welkom bieden, ze ondersteunen tijdens hun opleiding en het draagvlak voor deze doelgroep vergroten. Het afgelopen jaar hebben verschillende onderwijsinstellingen een convenant met het UAF getekend, bijvoorbeeld de Hogeschool Utrecht, de Universiteit Utrecht, de Hogeschool Leiden, de Hogeschool Rotterdam, de Hogeschool Windesheim, enz.
- Er zijn veel kleinschalige initiatieven genomen. Een overzicht hiervan, gepubliceerd door VSNU, is opgenomen in bijlage 4.

Europa

De asieliinstroom in Europa is, net als in Nederland, de laatste jaren enorm toegenomen. Van 372.866 asielaanvragen in 2013 naar 1.255.685 aanvragen in 2015³¹. Dit plaatst veel landen voor de uitdaging van het integreren van vluchtelingen in het onderwijs. Snelle actie en een effectieve integratie strategie is nodig. Overkoepelend beleid is er niet, wel zijn er heel veel initiatieven binnen de onderwijsinstellingen. Een selectie uit deze initiatieven is opgenomen in bijlage 5.

Perspectief van vluchtelingstudenten

Via het UAF is een kleine survey uitgezet onder 604 vluchtelingstudenten. In deze survey is hen gevraagd hoe tevreden zij zijn over de ondersteuning die zij hebben ontvangen van de onderwijsinstelling. Het respons percentage is 28,3% (wat volgens ervaring van het UAF niet slecht is).

De respondenten zijn tevreden over hun voorbereiding op hun studie: ruim 67% geeft aan de voorbereiding als goed of zeer goed te ervaren. Eenzelfde percentage zien we bij de tevredenheid over de informatie die zij van de onderwijsinstelling hebben gekregen voordat zij zijn gestart met hun studie. Ruim 58% geeft aan door de onderwijsinstelling te zijn ondersteund tijdens de eerste fase van de studie. Deze ondersteuning bestond vooral uit (top3): taallessen (42,2%), contact met de studieadviseur (37,3%), contact met een mentor (25,3%).

Van alle respondenten heeft 30% een schakeljaar gevolgd in de voorbereiding op de studie. Zij scoren hoger wat betreft hoe goed zij hun voorbereiding ervaren, namelijk 74% ervaart deze als goed of zeer goed. Ruim 60% van deze studenten geeft aan in de eerste fase van de studie ondersteund te zijn, dat ligt dus dicht bij het percentage van alle studenten. De top 3 van ondersteuning is bij de schakeljaar studenten wel anders van samenstelling: op een gedeelte eerste plaats staan contact

³¹ Europese Commissie (2016). *Education and Training Monitor 2016*.

met de studieadviseur en contact met de decaan (36%). Op de derde plaats gevolgd door taallessen (28%).

De respondenten is gevraagd een voorbeeld te noemen van ondersteuning die elke opleiding zou moeten aanbieden aan vluchtelingstudenten. Deze vraag is door 95 vluchtelingen beantwoord. Zij zijn creatief en geven veel verschillende antwoorden waarin enkele gemene delers te zien zijn. Door 45 studenten is extra ondersteuning bij taal genoemd. Gevolgd door 9 studenten die aangeven dat extra tijd bij het maken van tentamens een goed idee zou zijn. Een overzicht van alle suggesties is opgenomen in bijlage 6.

ISK en doorstroom naar hoger onderwijs

Leerplichtige anderstalige nieuwkomers tussen de 12 en 18 jaar die korter dan een jaar in Nederland zijn, worden in Nederland opgevangen in de Internationale Schakelklassen (ISK) van het voortgezet onderwijs. Dit traject duurt maximaal twee jaar en heeft als uitgangspunt dat leerlingen doorstromen in het reguliere VO. Een ISK traject bestaat uit het (zo snel mogelijk) leren van de Nederlandse taal en het opdoen van kennis van de Nederlandse samenleving. Daarnaast krijgen leerlingen les in vakken als wiskunde, Engels, en andere reguliere vakken.

In 2009 is in een onderzoek van de CED-Groep aandacht besteed aan de knelpunten van het doorstromen vanuit de ISK naar het reguliere voortgezet onderwijs³². Belangrijke knelpunten zijn de taalachterstand en het goed in kaart brengen van het niveau van de leerlingen. Alleenstaande Minderjarige Asielzoekers van 17 jaar worden specifiek als knelpunt genoemd: “Politiek moet veel meer oog hebben voor het welzijn van AMA’s³³. Zodra zij 18 worden, moeten zij ineens verhuizen en kunnen dan vaak moeilijk een school vinden. Het moet voor hen ook mogelijk zijn een ongestoorde schoolloopbaan te kunnen volgen”.

Vluchtelingen die tussen hun 16^e en 18^e naar Nederland komen, volgen ook een ISK traject. Deze jonge vluchtelingen dreigen daarna tussen wal en schip te vallen omdat zij geen startkwalificatie hebben voor vervolg onderwijs en nog onvoldoende Nederlands beheersen voor een traject in het hoger onderwijs. Zij zijn na twee jaar ISK echter de leeftijd van 18 gepasseerd, niet meer leerplichtig, en hebben geen financiële mogelijkheden zich voor te bereiden op bijvoorbeeld een traject in het hoger onderwijs. Dit mede omdat door wet- en regelgeving deze jonge vluchtelingen na een ISK traject geen recht meer hebben op inburgeringsbudget. Resultaat is dat jonge vluchtelingen instromen in een mbo-1 opleiding terwijl veel van hen capaciteiten hebben om op een hoger niveau in te leren.

Er zijn mogelijkheden om leerlingen uit te besteden voor (delen van)trajecten bij een andere VO-school, een ROC-opleiding of het VAVO. Dit kan helpen om een ISK leerling meer op maat van onderwijs te voorzien en de juiste voorbereiding mee te geven om door te stromen naar hoger onderwijs³⁴. In de praktijk lijken deze mogelijkheden niet altijd te worden ingezet.

³² Hasselt, van M., D. de Kruijf (2009). *Doorstroom ISK-VO. Inspirerende voorbeelden uit de praktijk.*

³³ De term AMA is inmiddels vervangen door AMV: alleenstaande minderjarige vreemdeling.

³⁴ Zie website LOWAN : <http://www.lowan.nl/voortgezet-onderwijs/onderwijs/leerlijnen/doorstroom/>

Conclusies

Het aantal vluchtelingen dat instroomt in het hoger onderwijs neemt toe en zal de komende jaren verder stijgen. Vluchtelingstudenten hebben een voorkeur voor studies in de sectoren Economie, Gezondheidszorg en Techniek.

Afstand tot het Nederlandse onderwijssysteem is een belangrijke belemmering voor vluchtelingstudenten. Door het volgen van een schakeljaar kunnen vluchtelingenstudenten deze afstand overbruggen en zich voorbereiden op hun studie. Een belangrijk element in de afstand tot het Nederlands onderwijs is de taal. Ook na het behalen van de toelatingseis Nederlands, blijft dit een aandachtspunt. Vluchtelingenstudenten benoemen zelf dat zij graag ondersteuning krijgen vanuit de onderwijsinstelling bij het verder ontwikkelen van hun Nederlands .

Vluchtelingstudenten kiezen in toenemende mate voor een Engelstalige studie. Daarmee lijken zij het leren van Nederlands voor zich uit te schuiven. Vluchtelingen met een diploma van een Nederlandstalige studie vinden drie keer vaker een baan dan vluchtelingen met een diploma van een Engelstalige studie .

Uitval in het eerste jaar is onder vluchtelingstudenten hoger dan bij andere groepen studenten. In het eerste jaar valt een derde van deze uitval te koppelen aan vlucht gerelateerde redenen zoals een inkomen moeten genereren om in aanmerking te komen voor gezinshereniging , psychische problemen gelieerd aan de vlucht (PTSS) of zorgen om en/of een schuldgevoel ten opzichte van familie achtergebleven in land van herkomst. Na het eerste jaar stopt nog maar 4% van de vluchtelingstudenten wegens dit soort redenen.

Het diplomarendement van vluchtelingstudenten is lager dan dat van andere groepen studenten. In het wo is het verschil groter dan in het hbo. Vluchtelingstudenten die een diploma halen, studeren iets langer dan de nominale studieduur. Dit verschil is niet groot en is door de jaren heen kleiner geworden tot bijna geen verschil in 2015.

Als gevolg van wet- en regelgeving stromen veel jonge vluchtelingen na het volgen van een ISK traject uit naar een mbo-1 opleiding terwijl zij capaciteiten hebben om op een hoger niveau onderwijs te volgen.

Bijlage 1

Overzicht schakeljaren

Schakeljaar	Instroomeisen	Instroom momenten	Intake	Uren p/w	Einddoel	Kosten
Hogeschool van Amsterdam	<ul style="list-style-type: none"> Nederlandstalige studiewens aan HvA Buitenlands diploma op havo-/mbo4 Geldig verblijf Voldoende Nl'se taal 	6 keer per jaar, afhankelijk van taalniveau:	<ul style="list-style-type: none"> Gesprek (check instroomeisen) Als geen bewijs taalniveau Nl's: extra toets Geen toetsen overige vakken 	Full time (lessen 16-18 uur, zelfstudie 16-18 uur)	HBO	Conform collegegeld.
VASVU, Amsterdam	<ul style="list-style-type: none"> A2 niveau in September B1 in november (anders eerst alleen Nederlands bij VU NT2) Slagen voor intake testen 	<ul style="list-style-type: none"> September. November (bij voldoende niveau) Februari (uitzondering) 	<ul style="list-style-type: none"> Gesprek Intake test Nederlands, Engels en wiskunde Voor exacte en bio-medische opleidingen: natuur- en scheikunde 	Full time: 15 tot 25 lesuren per week + 15 tot 25 uur huiswerk	WO	<ul style="list-style-type: none"> Exacte/medische opl: 1.5 * het reguliere collegegeld Overige opl: reguliere collegegeld Boeken max € 500
ROC Midden Nederland, Utrecht	<ul style="list-style-type: none"> > 18 jaar diploma min. Havo (bij geen diploma: intake toets) A2 niveau NL studievaardigheid en Schakel HO intaketoes 	september	*intakegesprek na behalen toets	full time, in 4 dagen	<ul style="list-style-type: none"> HBO MBO HAVO (voor <21 jaar) 	<ul style="list-style-type: none"> schoolgeld: € 1137,- boekengeld € 450,- tot € 700,-.
Alfa College, Groningen	<ul style="list-style-type: none"> taalniveau 3 toelatingstoetsen 	september	<ul style="list-style-type: none"> intakegesprek Toets NLS leerstofafhankelijke toets/ leerbaarheidstoets wiskunde toets 	Full time, maar afhankelijk van studiekeuze. Standaard 8 uur Nederlands, en daarbij 3 uur per gevolgd vak. Plus huiswerk.	WO/ HBO, maar soms wordt MBO aangeraden	
Haagse Hogeschool	<ul style="list-style-type: none"> B1-niveau NL A2 Engels geldig verblijf 	september Tussentijdse instroom mogelijk.	<ul style="list-style-type: none"> Intakegesprek Taaltoets Nederlands + Engels. 	minimaal 33u/week: 23 lesuren + min. 10 lesuren voor zelfstudie en groepsoopdrachten	HBO	€ 4.500 incl. lesmateriaal en eerste poging NT2-examen
Albeda College, Rotterdam	<ul style="list-style-type: none"> Woonachtig in Rotterdam Bij A0 NLS andere Europese taal op B1 Diploma geeft toelating HBO/WO lbht > 20 	september Tussentijdse instroom mogelijk.	<ul style="list-style-type: none"> Gesprek & check bij UAF geen diploma> lbht Diploma check motivatie gesprek toetsen ter bepaling extra vakken 	20 à 25 lesuren/ week + huiswerk 20 uur/ week	MBO, HBO, WO	<ul style="list-style-type: none"> Woonachtig in R'dam: € 1300 Buiten R'dam: € 4500 a € 5000.
Hogeschool Windesheim, Zwolle	<ul style="list-style-type: none"> diploma geeft toelating HBO/WO B1 NL (geen harde eis) 	september	<ul style="list-style-type: none"> Intakegesprek Toets NT2, Engels en wiskunde Advies van commissie over deelname Verlengde assessment 	full time: 3 dagen les en zelfstudie	HBO of MBO 3 of 4	Afhankelijk van het aantal deelnemers.
Hogeschool Saxion, Enschede	<ul style="list-style-type: none"> B1 NLS Diploma op min havo/mbo-4 A2 Engels 	oktober		Voor de taalcursus + inburgeringsmodulen 2,5 dag per		Regulier collegegeld, exclusief module ONA en

	*computervaardigheden *Studiewens in het hoger onderwijs			week, voor de schakelmodulen 1,5 tot 2 dagen per week.		staatsexamen training
Mundium College, Roermond			Verlengde intake bepaalt plaatsing	12 uur NT2, 2 uur rekenen/wiskunde, 3 uur engels, naar behoefte 2 uur na, 2 uur sch, 2 uur bio, 2 uur eco, 2 uur maa	minimaal MBO	kosteloos
Pre-Bachelor HU, Utrecht	*B1 NLS *Engels *Statushouder *Bij voorkeur woonachting in Utrecht eo	september	*documenten check *taalassessment *inschrijving bij UAF als pre-bachelor groep	full time, 4 dagen per week zelfstudie: gemiddeld 14 uur per week	HBO ba ICT, gebouwde omgeving, lerarenopleiding	*vakinhoudelijke vakken + studieloopbaanbeg. € 1450,- *NL uit DUO lening *laptop AFAS Foundation
Taal- en Schakeljaar HAN, Arnhem	*NLS A2+/B1	september	*NT2 *Engels * wiskunde	vier dagen naar school, fulltime belasting (incl zelfstudie)	HBO toelating HAN, Van Hall Larenstein en ArteZ	€3.600,=
Pre-bachelor Fontys, Eindhoven	Nog geen informatie beschikbaar					

Bijlage 2

Uitval in het kader van deze data analyse betreft alleen uitval binnen het eerste studiejaar. Dit is geselecteerd op de datum einde studie. Alle studies binnen 400 dagen gestopt na aanvang studie, komen in aanmerking voor uitval. Het is pas echt uitval als de reden van einde studie ook als uitval wordt gezien.

Overzicht redenen einde studie UAF

Einde studie wordt als uitval gezien als de reden van einde studie naar alle waarschijnlijkheid ook betekent dat de student zich uitschrijft bij de onderwijsinstelling.

Reden einde studie	Uitval
Afgestudeerd	Nee
Gaat werken	Ja
Gaat een kort traject doen	Nee
Lichamelijke/psychische problemen	Ja
Niveau/tempo te hoog	Ja
Onbemiddelbaar	Ja
Problemen organisatie/kwaliteit van de opleiding/onderwijsinstelling	Ja
Sociale omstandigheden (familie, huisvesting, financieel, etc.)	Ja
Verkeerde studiekeuze, door met andere studie	Nee
Vertrokken (naar buitenland, met onbekende bestemming)	Ja
Gaat weer voorbereiden	Ja
Gaat op eigen kracht door	Nee
Reden onbekend	Ja

Bijlage 3

Hieronder staat een omschrijving van de algemene problematiek rond DUO-/inburgeringstrajecten die op dit moment spelen bij de universitaire talencentra³⁵.

Huidige situatie

Steeds meer inburgeraars volgen taalcursussen Nederlands bij universitaire talencentra als onderdeel van hun inburgeringstraject. Zij betalen voor deze cursussen via een lening bij DUO. Het bestaan van deze lening kan worden aangetoond door middel van een brief van DUO. De betaling geschiedt middels facturen. De originele factuur moet door de cursist worden ondertekend en vervolgens naar DUO worden gestuurd. Zonder de handtekening is de factuur niet rechtsgeldig; een digitale handtekening is (nog) niet mogelijk. Om genoeg flexibiliteit te hebben en de praktische inschrijving en start van de cursus niet te hinderen, worden facturen vaak kort voor of zelfs tijdens de cursus door de talencentra ingenomen en verstuurd naar DUO.

De verwerking van inschrijvingen legt een zware administratieve druk op de talencentra.

Problemen

- Cursisten kunnen hun inschrijving voor een taal cursus annuleren nog voordat deze is begonnen. Op korte termijn kan vaak niet een cursist gevonden worden die de plek nog in kan nemen, waardoor talencentra inkomsten mislopen. Het bedrag dan alsnog in rekening brengen, lukt meestal niet.
- Cursisten kunnen facturen mee naar huis hebben genomen, afhankelijk van de inschrijfprocedure. Mocht een cursist geen cursussen meer volgen, bijvoorbeeld omdat hij/zij is verhuisd binnen Nederland of niet meer op komt dagen, dan is de factuur verloren en daarmee ook de betaling niet meer mogelijk.
- Alle communicatie van DUO over de resterende hoogte van de lening en over de betaling van facturen gaat per post naar de cursist, omdat deze de eigenaar is van de lening en omdat de factuur aan de cursist gericht is. De cursist begrijpt de communicatie van DUO vaak niet, omdat de brieven in het Nederlands zijn. Wanbetalers weten daarom vaak niet dat de cursus nog niet betaald is.
- De talencentra komen om bovenstaande redenen moeilijk achter de oorzaak van wanbetalingen. Hierover kunnen zij DUO benaderen, maar DUO kan (wettelijk) niet op alle vragen antwoord geven en dit gebeurt alleen op initiatief van de talencentra. DUO antwoordt vaak dat facturen niet zijn ontvangen, maar de talencentra versturen alle facturen op dezelfde wijze en vermoeden dat de facturen wel degelijk goed zijn verzonden.
- DUO betaalt een beperkt bedrag van € 1250,- uit per kwartaal. Mocht dit bedrag zijn overschreden, bijvoorbeeld omdat een cursist elders een cursus heeft gevolgd of meerder cursussen in een kwartaal volgt, dan betaalt DUO de factuur niet uit. De factuur schuift niet automatisch door naar het volgende kwartaal. Talencentra moeten nieuwe facturen maken met een datum in het volgende kwartaal. Talencentra krijgen hier geen bericht over van DUO.
- Een DUO-lening is 3 jaar geldig, maar de Talencentra hebben geen inzage in hoelang een lening nog geldig is en of een cursus nog wel betaald kan worden. Bij inschrijving voor een nieuwe cursus kunnen Talencentra de cursist vragen om de laatste brief van DUO. Daarin staat hoeveel geld er nog beschikbaar is en hoelang de lening nog geldig is, maar de Talencentra hebben geen manier om te achterhalen of dit daadwerkelijk de laatste brief is.

³⁵ Inventarisatie van het UAF, verstuurd aan Ministerie van OCW en SZW, voorjaar 2016.

Aanbevelingen

- Een wijziging in het communicatiebeleid van DUO, waarbij ook de aanbieders van cursussen bericht krijgen omtrent de (wan)betaling van facturen. Deze communicatie kan het beste digitaal: via e-mail bij wijzigingen en via een inlog-omgeving voor talencentra met inzage in de status van facturen.
- DUO-facturen die niet betaald kunnen worden in een kwartaal, zouden automatisch doorgeschoven moeten worden naar het volgende kwartaal.

Bijlage 4

Overzicht van good practices

Wat doen universiteiten?³⁶

Universiteiten ondernemen verschillende initiatieven voor vluchtelingen. Hieronder een lijst met voorbeelden van initiatieven die universiteiten ondernemen.

- Taalcursussen gericht op inburgering.
- (Taal)schakeltrajecten gericht op toelating van vluchtelingstudenten tot hoger onderwijs.
- Regionale actieplannen in samenwerking met gemeenten.
- Deelname aan programma's voor gevluchte wetenschappers, zoals Scholars at Risk en Science4Refugees
- Studentendecanen worden ingezet en getraind op het begeleiden van vluchtelingstudenten, die vaak een traumatisch verleden hebben.
- Nascholing voor docenten waarin ze bijgeschoold worden hoe om te gaan met getraumatiseerde studenten.
- Buddytrajecten voor en door studenten.
- Opvang van vluchtelingen in sporthal en beschikbaar stellen van keukenvoorziening.
- Colleges over vluchtelingenproblematiek aan studenten en geïnteresseerden.
- Speciale editie van de universiteitskrant voor asielzoekers.
- Oprichting loket voor medewerkers en studenten die iets voor asielzoekers willen doen (Radboud Refugee Support Centre)
- Juridische bijstand voor vluchtelingen.
- Cursus voor vrijwilligers die hulp willen bieden aan vluchtelingen.
- Colleges geven aan hoger opgeleide vluchtelingen.
- De MOOC 'Introduction to Dutch' van RUG is beschikbaar gesteld voor vluchtelingen.
- In EUA-verband is er een [Refugees Welcome Map](#) gelanceerd, met verschillende initiatieven van onderwijsinstellingen in de wereld.

³⁶ Lijst is afkomstig van de website van de VSNU.

Bijlage 5

Overzicht (selectie) van initiatieven van Europese onderwijsinstellingen ten behoeve van de instroom en/of ondersteuning van vluchtelingen in het hoger onderwijs.

- Noorwegen: Qualifications passport for refugees

Een initiatief van NOKUT (organisatie vergelijkbaar met EP-Nuffic) uit Noorwegen. Het Qualifications passport is een portfolio opgebouwd uit een survey en assessment. Het brengt de opleidingsachtergrond, kennis, ervaring, competenties van vluchtelingen in kaart en geeft een advies over het te volgen onderwijsniveau in Noorwegen. Het paspoort is een advies, het is niet bindend. Website: <http://www.nokut.no/en/News/News-2016/NOKUTs-Qualifications-Passport-for-Refugees/#.WCQ01i3hCM8>

- Duitsland: Kiron University

Slechts 1% van alle vluchtelingen ter wereld heeft toegang tot hoger onderwijs. Kiron Universiteit is opgericht om deze toegankelijkheid te vergroten. Het is een innovatieve combinatie van online/offline leren. Website: <https://kiron.ngo/>

In Duitsland zijn meer initiatieven genomen om online studiemogelijkheden voor vluchtelingen te faciliteren:

Ready4study: <http://digital.leuphana.com/courses/ready-for-study/>

Integration on Campus: <https://integration.uncampus.de/>

- Oostenrijk: MORE

Het MORE programma is opgezet met als doel bestaande cursussen en studies open te stellen voor vluchtelingen, vluchtelingen te koppelen aan platforms van onderzoekers en activiteiten te organiseren ter bevordering van integratie van vluchtelingen in het hoger onderwijs. Website: <http://uniko.ac.at/projekte/more/?lang=EN>

- België: Welcome Student-refugees

De Vrije Universiteit Brussel heeft een op maat een aangepaste toelatingsprocedure voor vluchtelingstudenten opgezet. Website: <http://www.vubtoday.be/nl/content/vub-biedt-erkende-vluchtelingen-perspectief>

- Noorwegen: Academic Dugnad (good deed)

De Universiteit van Oslo heeft verschillende activiteiten opgezet om vluchtelingen te helpen hun weg te vinden binnen het studeren in Oslo. Academic Dugnad is een introductie programma met activiteiten voor vluchtelingen met een academische achtergrond met als doel hun te helpen bij studie en werk. Website: <http://www.uio.no/english/about/collaboration/academic-dugnad/>

- Duitsland: Academic Welcome Program

Het Goethe Instituut Frankfurt heeft een programma, vergelijkbaar met een schakeljaar, waarbij bestaande voorzieningen van de universiteit worden ingezet om vluchtelingen voor te bereiden en te kwalificeren om met een studie te kunnen starten. Website:

http://www.goethe.de/lhr/prj/daz/pfv/enindex.htm?wt_sc=refugees (geeft een overzicht van alle initiatieven van het Goethe Instituut)

Overzichten van meer initiatieven in Europa zijn te vinden via:

- De Europese Commissie: http://ec.europa.eu/education/policy/migration/higher-education-refugees_en
- De European University Association: <http://www.eua.be/activities-services/eua-campaigns/refugees-welcome-map>

Bijlage 6

Voorbeelden van ondersteuning die elke opleiding zou moeten aanbieden aan vluchtelingstudenten

Noem een voorbeeld van ondersteuning die elke opleiding zou moeten aanbieden aan vluchtelingstudenten.

Answer Options	Response Count
	95
<i>answered question</i>	95
<i>skipped question</i>	76

Number Response Text

1	Taal
2	Mijn begeleider is altijd beschikbaar geweest .dit is echt belang voor vluchtelingstudent.
3	schakeljaar + taal cursus Extra tijd bieden in 1e jaar voor het examen, met behulp van woordenboek, docenten informeren
4	over het aantal vluchteling studenten zodat ze er rekening kunnen houden...ect.
5	Taal cursus
6	Extra begeleiding vooral met de taal
7	Taal
8	taal cursus
9	Informatie en hulp over hoe kan iemand studiefinanciering aanvragen
10	Hoe pak je een presentatie aan?
11	steunen voor hun huiswerk te maken
12	Op het niveau van de Nederlandse taal
13	in het taal gebit aandacht hebben
14	meer en duidelijke informatie.
15	Meer aandacht geven
16	buitenlandse diploma goed evalueren, en reken houden met taalniveau
17	Scriptie les
18	Extra nederlands les
19	Taal ondersteuning.
20	Extra taal cursus en extra aandacht om vragen te beantwoorden
21	Taal verbeteren
22	taal cursus
23	Snell antwoorden en make linker tolerated ng eisen
24	Nederlandse taal, Engels
25	Organiseer evenementen voor klasgenoten van UAF uit samen onderwijsinstelling
26	Nvt
27	Taallessen
28	Ondersteuning met taal
29	Nederlandse taal bijlessen
30	goede uitleg
31	Rekening houden op taalniveau

- 32 Helpen bij Nederlands taal
- 33 Meer taalondersteuning geven
- 34 subsidie
- 35 ik heb geen voorbeeld
- 36 Zomerschool en bij lessen
- 37 extra taal ondersteuning
- 38 Extra tijd bij tentamen
- 39 extra tijd voor de tentamens
- 40 Studiebegleiding
- 41 Geen discriminatie
- 42 Studie kosten
- 43 Taalcursussen
- 44 Meer tijd geven bij tentamen
- 45 taallessen en bijles
- 46 De goede weg wijzen.
- 47 Taalcursus
- 48 Nederlands taal en wiskunde
- 49 algemene oriëntatie
- 50 taal taal taal
- 51 extra tijd geven tijdens het examen en niet zelfde eisen als de studenten die het Nederlands hun moedertaal zijn.
- 52 goede begrip van situatie genoeg
- 53 Positief begeleiding. meer kans geven aan vluchtelingen en niet hun vooroordelen maar zien de potentialiteit in vluchtelingen.
- 54 extra taallessen en vinden van een stageplek
- 55 extra tentamen tijd
- 56 Geen
- 57 Taallessen
- 58 Ik heb geen idee
- 59 taalcoach
- 60 Taal en Rekening
- 61 extra taal lessen
- 62 Taalcursussen en hoogeropleiding
- 63 Meer introduceren over de school, bijv. waarvoor je bij wie moet zijn.
- 64 Dat zij ons situatie wel begrijpen.
- 65 Ik weet niet
- 66 taalcursus
- 67 Taal
- 68 Een studieadviseur
- 69 Ik zie geen verschil tussen vluchtelingen studenten en de Nederlandse studenten. Ik heb de beste cijfers gehaald in mijn klas terwijl ik in de klas met Nederlandse studenten zit
- 70 taalcursus
- 71 een apart contactpersoon van de studenten service.
- 72 Mijn cursus/vakken goed plannen
- 73 Gebruik van woordenboek en extra tijd
- 74 Meer aandacht aan de groepen. Tijdens de groepsopdrachten, Nederlandse studenten kiezen meestal niet voor de buitenlandse studenten
- 75 Taal hulp

- 76 student buddy
- 77 toelichten het werksysteem Nederlandse onderwijs
- 78 Taalcursussen
- 79 Bij les
- 80 Nederlands taal
- 81 bijv. extra les van Nederlandse taal
- 82 Extra aandacht, Extra hulp van vakken die moeilijk is
- 83 Proces van je verblijfsvergunning als het mogelijk is
- 84 Meer mogelijkheden gericht aan arbeidsmarkt
- 85 Job en stage plek support
- 86 Extra taal cursus en speciaal begeleiders wie wet omstandigheden van de vluchtelingstudenten
- 87 Niets
- 88 Nederlandse taal is belangrijk
- 89 Taalondersteuning
- 90 meer aandacht voor taal en meer ruimte geven voor hun ambities
- 91 Bsa(bindend studie advies) naar de tweede studiejaar verplaatsen
- 92 Extra tijd voor het maken van de tentamens
- 93 extra tijd in de examens
- 94 Lezen veel Nederlandse boeken
- 95 Bij Babel had ik taallessen

Bijlage 7

Bronvermelding

- Engbersen (WRR), Godfried, Jaco Dagevos (SCP), Roel Jennissen (WODC), Linda Bakker (SCP/EUR) en Arjen Leerkes (WODC) m.m.v. Jeanine Klaver en Arend Odé (Regioplan) (2015). *Geen tijd verliezen: van opvang naar integratie van asielmigranten*, WRR-Policy Brief 4. Den Haag: WRR. Geraadpleegd via: [http://www.wrr.nl/fileadmin/en/publicaties/PDF-WRR-Policy Briefs/WRR Policy Brief WEB - Geen tijd verliezen 04.pdf](http://www.wrr.nl/fileadmin/en/publicaties/PDF-WRR-Policy%20Briefs/WRR_Policy_Brief_WEB_-_Geen_tijd_verliezen_04.pdf)
- Eindhoven, van J. (2016). *Verslag themabijeenkomst Vluchtelingenstudenten*. Amsterdam: KBS/LAO. Geraadpleegd via: niet online beschikbaar, op te vragen via info@uaf.nl
- Europese Commissie (2016). *Education and Training Monitor 2016*. Geraadpleegd via: <http://ec.europa.eu/education/policy/strategic-framework/et-monitor>
- Hasselt, van M., D. de Kruyf (2009). *Doorstroom ISK-VO. Inspirerende voorbeelden uit de praktijk*. Rotterdam: CED-Groep. Geraadpleegd via: [http://www.lowan.nl/wp-content/uploads/2014/09/CEDgroep-Doorstroomonderzoek ISK VO.pdf](http://www.lowan.nl/wp-content/uploads/2014/09/CEDgroep-Doorstroomonderzoek_ISK_VO.pdf)
- Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2016). *Initiatieven in het hoger onderwijs voor vluchtelingstudenten*. Den Haag, Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Brief aan College van Bestuur van de onderwijsinstellingen in het hoger onderwijs, referentie 922917. Geraadpleegd via: niet online beschikbaar, op te vragen via info@uaf.nl
- Taskforce Vluchtelingen in het hoger onderwijs (2016). *Begeleiding voor, tijdens en na de studie*. Geraadpleegd via: document is niet online beschikbaar, op te vragen via info@uaf.nl
- UAF (2015). *Aantal vluchtelingen in het hoger onderwijs*. Utrecht. Geraadpleegd via: intern beleidsdocument, op te vragen via info@uaf.nl
- UAF (2016). *Activiteitenplan 2017 van de Stichting voor Vluchtelingstudenten UAF*. Utrecht. Geraadpleegd via: intern document, op te vragen via info@uaf.nl
- UAF (2015). *Prognose aantal vluchtelingen in het hoger onderwijs na 2015*. Utrecht. Geraadpleegd via: intern beleidsdocument, op te vragen via info@uaf.nl
- UAF (2103). *Schakeljaren onderzoek*. Utrecht. Geraadpleegd via: intern document, op te vragen via info@uaf.nl
- Vluchtelingenwerk Nederland (2015). *Vluchtelingen in getallen 2015*. Amsterdam. Geraadpleegd via: <https://www.vluchtelingenwerk.nl/sites/public/Vluchtelingenwerk/Cijfers/VLUCHTELINGEN%20IN%20GETALLEN%202015%20definitiefst%20OO%2002092015.pdf>